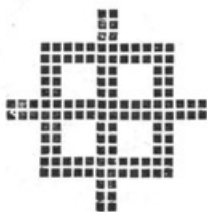

ZORA

GLASILO KATOLIŠKO-
NARODNEGA DIJAŠTVA

LETNIK XVI. ■ ZVEZEK 8.

ZORA IZHAJA VSAK MESEC DVAJSETEGA
S PRILOGO PRVI CVETI TER STANE CELO-
LETNA NAROČNINA K 4, ZA DIJAKE K 2

LJUBLJANA, 1909/1910

NATISNILA »KATOL. TISKARNA«

Vsebina:

	Stran
Iz zgodovine ilirske ideje. (Fr. Trdan.)	169
Ob Gajevi stoletnici. (I. Adlešič.)	176
Spomini na Napoleonovo Ilirijo. (Dr. Josip Mal.)	179
Kulturne težnje Jugoslovanov. (Andrej Veble.)	182
Slovensko vseučiliško vprašanje. (Andrej Veble.)	185
Grunwald. (Fr. Stelè.)	186
Pisma. (Ksaver Meško.) (III.)	189

Listek.

Čitateljem. — Leto 1909 in katoliško dijaštvo. — Fr. Ks. Meško: Za tichých večerů. — Iz Prage	190 192
--	---------

„Prvi Cveti.“

Pogovori o umetnosti. (Franc Bregar.) (Dalje.)	57
Mati. (Drama v treh dejanjih. — Ksaver Meško.)	59
Pod Francozom. (Zgodovinska slika. — Pravoslav.)	63

Na platnicah.

Ocene.

Slovenska dijaška zveza, Ljubljana, Zalokarjeva ulica 10.
— Slovensko katoliško akademično društvo „Danica“,
Dunaj, VIII., Schönborngasse 9, Parterre, 4. — Slovensko
katol. akadem. društvo „Zarja“, Gradec, Brunnigasse 7/I.
Uredništvo „Zore“: Fr. Stelè, phil., Dunaj (Wien) XVIII.
⋮ Schulgasse 30. III./19. ⋮

Naročnina naj se blagovoli pošiljati potom čekov pošt. hran. ali po nakaznici
upravnistvu „Zore“, Ljubljana, pisarna Katol. tiskarne.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Ivan Podlesnik.

Fr. Trdan:

Iz zgodovine ilirske ideje.

Ob spominu na postanek in genetični razvoj proslavljene ilirske ideje hočem podati le njene vodilne misli, ki preprezajo skozi stoletja liki rdeča nit vsa jugoslovanska kulturna, politična in verska stremljenja. Pač bi bilo umestno in hvaležno delo ob stoletni proslavi »Ilirja iz Stajerja«, rešiti v popolnem obsegu in izčrpljivo to važno in zanimivo nalogo. Toda pičlo odmerjeni prostor zahteva, da se omejim le na posamezne poskuse po vdejtstvomvanju jugoslovanske vzajemnosti.

Odkar je opozoril Josip Dobrovsky (1753—1829) na skupen izvor vseh slovanskih jezikov, je tudi med zgodovinarji prevladalo mnenje, da so bili Slovani sprva enoten narod. Prvotna domovina med Donom in Dnjeprom, Slovi in Vislo jim je bila ena velika zadruga, ki so jo obkrožali germanski, litavsko-pruski, finski in turški narodi. Na enoten jezik in vzajemno brat-sko občevanje še danes spominjajo njihov jezik, starožitnosti, šege in navade, bajke, narodne pesmi i. dr. Pojem tesnega združevanja, močne organizacije jim je bil tedaj še neznan. Naravna geografska lega je nudila mirnemu poljedelskemu ljudstvu potrebne zemlje. Sele prodiranje proti zapadu in stik z narodi že organiziranih držav jim je instinktivno kazal moč organiziranega združenja. Ta kulturni pojav srečavamo v zgodovini skozi vsa stoletja in pri vseh narodih. Teženje po samoohranitvi rodi izseljevanje, bivanje v tujini pa združevanje raztresenih vej enega debla. Tako se je godilo Špancem in Nizozemcem v 16. veku, tako se je godilo našim prednikom in se godi še sedaj — seveda v drugačni meri — našim izseljenim bratom.

Za dobe naseljevanja Jugoslovancev v njihovih sedanjih bivališčih ni mogla biti jezikovna razlika še bogve kako velika. Prodiranje proti zapadu se ni vršilo pretirano, brez vsake zveze posameznih oddelkov. Vsled pritiska od iztoka se je začel cel narod pomikati proti zapadu, podobno vodi, ki prestopa bregove in poplavlja široko ravan. Na to zgodovinsko dejstvo merijo enaka ali vsaj podobna imena, s katerimi nazivljejo stare Slovence grški, latinski in srednjeveški pisatelji. Naraščajočega odtujenja in vedno se množočega nerazumevanja bratskih rodov niso povzročili toliko zemljepisni, ampak veliko bolj zgodovinski odnošaji. Avarski jarem je za stoletja zatrl vsak kulturno-gospodarski pokret Slovanov. Popolnoma naravno je bilo, da se je čut in spomin na nekdanjo krvno sorodnost v bodočih rodovih manjšal. Pomanjkanje demagogov, ki bi bili netili in poživljali med rojaki vez edinstva in misionjski poskusi nemške duhovščine so bili centrifugalne sile jugoslovanskega edinstva. Le spricho takega premostrivanja in vpogleda v tedanje razmere Jugoslovancev nam je mogoče prav in objektivno pre-sojati dalekosežni pomen slovanskih apostolov sv. Cirila (827—869) in Metoda († 885). Njuno delovanje je bilo kulturnega, in sicer versko-književnega značaja. Povestničar dr. Ivan Markovič ju imenuje prave osnovatelje Crkve Slavensko-katoličke i dobrotvore velike porodice Slavenskih naroda. Imena slovečih slovanskih, nemških in francoskih učenjakov, kakor

Šafačik, Kopitar, Miklošič, Rački, Jagič, Grigorovič, Gorskij, Bodjanskij, Lavrovskij, Hilferding, Bilbasou, Voronov, Martinov, Mališevskij, Wattenbach, Dümmeler, Ginzel, Höffler, Léger in Lapotre — svedočijo, da je bilo nekaj velikega v njenem pojavu.

Po razpadu avarske moči je oživila pod egido Pribine in Kocelja vez slovenske skupnosti. Rastislav in Kocelj sta prava reprezentanta vse-slovanske misli. Zgodovinar Cantu trdi, da dolguje Evropa prve početke oživljene prosvete slovenskima knezoma Pribini in sinu Kocelju. Na prošnjo Kocelja je postavil papež Hadrijan II. Metoda, nadškofa moravskega, tudi za poglavarja panonske cerkve. Značilno za tedanje razmere je dejstvo, da je k panonski cerkvi pripadala tudi posavska Hrvaška s stolico v Sremu.

Po prizadevanju cerkvene in svetne oblasti je bil položen temelj zopetnemu edinstvu. Toda »stremljenje po edinstvu«, piše dr. N. Županič, »je izpremenilo svojo obliko; oblika kulturne težnje je bila potisnjena v ozadje, še predno je izvršila svojo nalogo. Nastopili so možje, ki so hoteli pokazati, kaj so se naučili v občevanju z organiziranimi narodi. Tako je napočila doba političnih akcij potom diplomacije in vojsk.« Izgon Metodovih učencev, Klementa, Gorazda, Save i. dr. je združil Jugoslovane v skupen književni jezik. Vseučiliški profesor Šurmin meni, da so upotrebljali Hrvatje, Srbi in Bulgari ravno po prizadevanju Metodovih učencev skupno glagolsko pismo. Cirilica se je med Bulgari udomačila, kakor trdi Jagič, šele za zlate dobe carja Simeona († 927) in to vsled geografske lege in odvisnosti od bizantinske kulture v vseh panogah socialnega življenja. Ko so se Bulgarske polastili Bizantinci (leta 1019), je prenehalo književno delo med Bulgari. Zlata doba carja Simeona se ni povrnila nikdar več. Cirilica in bulgarska knjiga sta se širili proti zapadu, toda glagolice nista mogli izpodrinuti. Glagolica je bila edino hrvaško pismo, ki je doseglo višek v XIII. stoletju in se tudi do XVI. stoletja edino vpoštevalo. Ravno pod vplivom marljivega delovanja glagoljašev se je med Jugoslovani vzdramil čut narodne zavednosti in zanetil smisel za lepoto in korist knjige. Dobo od XII.—XVI. stoletja lahko označimo kot dobo narodnega navdušenja, ki jo po jakosti komaj dosegata ona ilirskega pokreta. Ko se je leta 1177. papež Aleksander bližal Zadru, so ga meščani slovensko sprejeli ter mu na čast prepevali hrvaške popevke — *immensis laudibus et canticis, altissime resonantibus in eorum slavica lingua*. Okrog leta 1553. piše beneški zgodovinar Giustiniani: »Obleka Splicičanov je slovenskega kroja in njihov materinski jezik je zelo sladek in gibčen . . . Gospóda ne govori drugače kakor v svojem materinem jeziku.« Polna patriotizma je pohvala, ki jo je isti zapisal o Trogirankah: »Prebivavci tega mesta (Trogira) žive po slovenskih običajih. Res je, da nosijo nekateri laški kroj, toda ti so redki; vsi znajo dobro romansko (franca), ali v svojih družinah govore slovenski jezik zaradi svojih žen, ki slabo razumejo laško; pa tudi če katera razume laško, noče drugače govoriti kakor v svojem materinem jeziku.«

Ta bujni pokret v Hrvaški je brez dvoma vsprobudil tudi sosedne Slovence, da so začeli gojiti svojo narodnost in že tedaj položili temelj svoji literaturi. Eden najvažnejših dogodkov v tej dolgi dobi je bil brez dvoma pojav Bogomilov, ki se pa niso doslej še prav nič vpoštevali v povestnici naše prošlosti. Ne mislim na tem mestu razpravljati o slovenskih Bogomilih, tozadevna znanstveno-kritična razprava je namenjena drugam. Toda ker so skušali ravno Bogomili pod plaščem krive vere oživeti narodnega duha, hočem vsaj v glavnih potezah označiti njih versko-kulturna stremljenja.

Kriva vera Bogomilov temelji na manihejskem in staroslovenskem dualizmu: dva sta najvišja počela — dobro in zlo. Prvo je početnik vsemu nevidljivemu in duhovnemu, drugo stvaritelj vsega vidnega in telesnega. Prvo seme bogomilstva je vzniklo na bulgarskih tleh. Od tu se je brzih korakov širilo proti zapadu v Srbijo, Hrvaško, Bosno ter med leti 1220—40 okuževalo tudi slovensko ozemlje. Privlačna sila nove vere je tičala v neke vrste demokratizmu, združenim s komunizmom in anarhizmom. Ko so se

okrepili in čutili zadosti močne, se je navidezna globoka vernost prelevila v duha upornosti. Oni, ki so pred kratkim hodili okoli kakor krotka jagnjeta in razširjali s pobožnim življenjem duha krščanskih čednosti, so hoteli prevrniti ves obstoječi družabni red in ne priznati nad seboj nobene nadoblasti. Njih deviza se je glasila: prostost in enakost. »Oni«, piše prez-biter Kozma, »učé, da se ni treba pokoriti poglavarjem, oni grdé bogatine, se rogajo starešinam, črné boljare, mienijo, da so oni, ki služijo caru in nje-govim slugam, bogumrzki ter prepovedujejo služiti gospodarjem.«

Veliko je pripomogel k hitremu razširjenju krive vere tudi drugi važen moment: uporaba domačega jezika pri bogoslužju in v javnem živ-ljenju. S tem, da so povzdignili in uveljavljali hrvaško-slovensko govorico kot književni in občevalni jezik, so si pridobivali v ljudstvu trdno zaslombo in so lahko in neustrašeno nastopali proti latinski duhovščini, ki dostikrat ni bila večša materinščine.

V Bulgariji, Srbiji in na Hrvaškem je cvetela cerkvena književnost že pred pojavom Bogomilov. Že zgoraj sem omenil, da so položili temelj glagolski literaturi iz Češke in Moravske pribegli učenci slovanskih bratov apostolov. Toda od leta 924. dalje se je slovensko bogoslužje polagoma umi-kalo latinskemu. Tega leta je namreč izdal cerkveni zbor v Splitu določbo, »da ne sme niti eden škof dopustiti, da bi se v njegovih cerkvah sveta maša brala v slovenskem jeziku; dovoljeno je le tedaj, ako nastane pomanjkanje svečenikov; pa tudi v tem slučaju je treba prositi papeževega dovoljenja«.

Slovenske cerkvene knjige so torej bile razširjene že pred nastopom Bogomilov. Vendar so si tudi Bogomili postavili na literarnem polju nezveljavljivi spomenik s tem, da so položili temelj narodnemu slovstvu in leposlovnju književnosti. Narodne basni in pripovedke, ki so jele za slabotnega carja Petra zapadati prošlosti, so Bogomili znova oživili v obleki bib-liških dogodkov in takozvanih lažiknjig. Ko so izčrpali knjigo blagovestja, so zajemali snov iz obdajajočega jih sveta. Naravni pojavi niso šli preko njih tiho in brez odmeva. Tiste zagonetne prikazni, ki si jih ni znalo neuko ljudstvo raztolmačiti, so skušali osvetliti bogomilski propovedniki z raz-novrstnimi čarovniškimi razlagami.

V oči gled navedenim dejstvom se mi zdi popolnoma upravičena sodba, da so prav Bogomili pripomogli h koncesiji slovenskega bogoslužja, katero je priznal Inocent IV. leta 1248. kot »zakonit običaj« Hrvatom in Sloven-cem. Dr. Gruden je zapisal v »Glagolskem vprašanju« stavek: »Doba od XIII.—XVI. veka je bila doba najživahnejšega razvoja glagolice«. Ali se ne svita v teh besedah nekak žarek prej navedenega dejstva, da so spojili Bogomili verski in narodni čut in na ta način zopet povzdignili do veljave glagolico. Ker so imeli Patareni, Albingenci in hrvaški Bogomili bogato slovstvo najrazličnejših apokrifov, ki so po mnenju Šurmina nadomeščali »Zabavno in leposlovno knjigo«, smemo upravičeno isto trditi o slovenskih Bogomilih in to tem bolj, ker so bili v najtesnejši zvezi s hrvaškimi. Na Dolenjskem se je širila kriva vera iz sosedne Istre in Dalmacije, »ki sta bili skozi ves srednji vek tako tesno združeni s slovenskim in hrvaškim Primorjem, da je vsa ta skupina tvorila cerkveno in politiško enoto«.

Tako opažamo v dobi bogomilstva nov tok jugoslovanskih vzajemnih vezi in teženj, ki je pa prihajal — v nasprotju z onim za Kocelja in Metoda — od juga proti severu. Pogoji skupne književne koncentracije so bili dani, nabožno-zabavna hrvaška knjiga se je širila s krivo vero vred po sloven-skem ozemlju, treba je bilo le vztrajnih delavcev in nositeljev oživljene ilirske ideje. Ko bi bili vzajemni poizkusi postavljeni na stabilna tla, bi se bila morebiti v teku časa udejstvila ilirska ideja, vsaj tla so bila tedaj po stoletjih zopet najbolj uglašena. Toda potom inkvizicijskega izsledovanja in iztrebljanja so se razgubljali njeni nositelji in ž njimi vred je legala v grob tudi ilirska ideja.

V XVI. stoletju je povzročil Primož Trubar verski razkol Slovencev. Ni moj namen Trubarju, »steburu slovenske književnosti«, kratiti in zmanj-ševati zaslug. Kot probuditelja slovenskega naroda in slovenskega književ-nika ga visoko cenim in spoštujem. Ampak v interesu našega kritično knji-

ževnega razvoja se mi zdi umestno, opozoriti na vprašanje, ki sem je posredno že zgoraj sprožil. Ali niso Trubar in krog hrvaških prevajavcev tudi povzročitelji književnega razkola med Hrvati in Slovenci? Na prvi pogled se bo zdel misel nekoliko drzna, toda treba pomisliti in uvaževati, da so ravno pred Trubarjem in za Trubarja bili dani vsi oni zgodovinski činitelji, ki bi omogočali združitev dveh bratskih narodov ali vsaj položili temelj nadaljnjemu vzajemnemu razvoju na gospodarskem in literarnem polju. Dr. N. Županič navaja v družbi s Primožem Trubarjem barona Ungnada (1493 -1564) kot velikega genija jugoslovanske versko-kulturne misli: »Ta Tolstoj s konca srednjega in začetku novega veka je ustanovil ob svojih stroških tiskarno v Urahu na Nemškem, kjer so se tiskale svete knjige v latinici, cirilici in glagolici. Baron Ungnad je zbral okoli sebe navdušene in izobražene može iz vseh provincij jugoslovanske zemlje, omenjam samo Dalmatinca Jurja Juričića, Srbina Mato Popoviča. A zopet je podlegel novi duh sovražnim vplivom, zatonila je svetla zvezda odrešenja in nastala je tem žalostnejša tema«. Tako dr. N. Županič. Če bi še enkrat primerjal ta citat s celoto sicer navdušeno pisane razprave, bi gotovo drugače zaokrožil navedeni zaključek. Baron Ungnad — in naj bo še tako velik Tolstoj — je podpiral partikularne tendence Jugoslovanov. Prav iste cilje so imeli pred očmi Trubar in hrvaški protestantski prvoborniki. Reformacija ni delala za književno združitev Jugoslovanov, z gojitvijo provincializmov je postajal jezikovni propad med Hrvati in Slovenci le še čimdalje globlji. Šele po končanih turških bojih je vžšla na hrvaškem književnem nebu nova zvezda jugoslovanskega edinstva. Znani Pavel Vitezovič († 1713), je bil eden tistih mož, ki je uvidel, da se more uresničiti ideja jugoslovanskega programa le na podlagi književnega jezika. S to mislijo se je pečal med Slovenci sto let pozneje Jurij Japel. Toda to so bili le idealni zanosi in načrti posameznikov, ki pa so vendar neovrgljiva glasnica za dejstvo, da niso mogle zamoriti ilirske ideje tudi dolgotrajne politične in domače borbe.

Novo, vedno bolj konkretno obliko je dobivala ilirska ideja v XVIII. in XIX. stoletju.

Koncem XVIII. in v začetku XIX. stoletja je zavladala med Hrvati velika razcepljenost na gospodarskem, političnem in literarnem polju. Materialistične ideje XVIII. veka so našle tudi med hrvaško aristokracijo ugodna tla. Nas zanima v prvi vrsti književna razkosanost.

Odkar je potihnila muza dubrovniških in splitskih pesnikov, se je pojavilo med hrvaškimi književniki vzajemno nazadovanje. Vsepovsod se je razpasel osamljeni partikularizem. »Vzajemnemu nazadovanju Hrvatov,« piše Šurmin, »je gotovo mnogo krivo bilo to, ker niso znali drug za drugega, ali v kolikor so znali, delali so vsak zase, ločile so jih sedveda tudi različne razmere. Že samo nazivanje jezika — dubrovniški, dalmatinski, bosanski, hrvaški, slavonski — dokazuje razcepljenost. Ako je tako bilo med izobraženimi ljudmi, preprosti narod ni imel o nikaki reči pojma. Imena slovinski, ilirski jezik le kažejo, da se je mislilo na edinstvo, toda ni se moglo, niti znalo izvesti. Brez enega enotnega književnega jezika se ni nikakor moglo priti do narodnega edinstva.« Pod vplivom idej francoske revolucije se je tudi na Hrvaškem pojavilo novo življenje. Ustanavljanje narodnih šol, izdajanje domačih »Novic«, ki so netile rodoljubnega duha, je bilo tedaj na dnevnem redu. Med Srbi sta izdajala »Novice« že od leta 1791. Davidovič in Frušič, na Dunaju pa so združevale Slovane Hramškove »Videnske Noviny«. Iz stoletnega narodnega spanja so se nekako prvi vzdramili Čehi, ki so se že izza sedemdesetih let XVIII. veka borili za svojo narodnost in enakopravnost materinščine v uradu in šoli. Od severa se je širilo liki vse poplavljajoča voda narodno probujenje proti jugu. Leta 1790. so se Madjari pognali za svoj jezik in ga skušali vsiliti kot edini pravi službeni jezik Hrvatom. Končno je veletok narodnega navdušenja potegnil v svetovni vrtinec tudi Jugoslovane. Slovenska vseučiliška mladež je ustanovila leta 1810. v Gradcu »Societas Slovenica«, ki je našla vrlega podpiratelja v vseučiliškem profesorju I. Primicu. Ta navdušeni

rodoljub je spodbujal graške bogoslovce k proučevanju narodovega jezika in k nabiranju slovenskih narodnih pesmi. Enako rodoljubno stremljenje je vsebovala okrožnica biskupa Vrhovca.

Pod vplivom tega pokretaškega gibanja so se začeli osnavljati v Gradcu in na Dunaju slovenski klubi, kjer so se pobližje spoznavali in za narodno izobraževalno delo navduševali severo- in jugoslovanski akademiki. Ilirija je bila po stoletjih iznova oživiljena, trebalo je le mož, ki bi dali ideji tudi konkretnega izraza. Veliki zgodovinski dogodki se ne porajajo naenkrat. Kali velikih idej polagoma dozorevajo in ko dozore, jih predstavijo heroji na realna tla. In ilirizem je bil gotovo eden velikih dogodkov v jugoslovanski zgodovini.

Glavna stebra oživiljenega ilirizma sta bila Ljudevit Gaj in Stanko Vraz. O Gaju smo že govorili v četrti številki letošnje »Zore«. Kratek životopis in majhna označba njegovega književnega delovanja bodi tudi skromen spomenik Stanku Vrazu, možu, ki je izdihnil, ovenčan z žarom kristalnočistega rodoljubja in z oporoko v srcu: »Preporučajte zaboga mladeži učenje ilirštine.«

Jakob Frass, poznejši Stanko Vraz, se je porodil v Cerovcu blizu Ljutomeru dne 30. junija 1810. Na odgojo nadebudnega mladeniča sta vplivala že v prvih letih oče Josip, ki je bil od leta 1820—34 šolski nadzornik ljudske šole v Svetinjah, in kaplan Mihael Jaklin, okrog katerega se je gibalo vse duševno življenje tedanjega slovenskega Štajerja. Od leta 1819—21 je posejal ljudsko šolo v Svetinjah, naslednji dve leti pa v Ljutomeru, kjer je bil med tem postal Jaklin župnik. Po dovršeni ljudski šoli se je vpisal jeseni leta 1823 v mariborsko gimnazijo. Vsled slabega znanja nemščine je zapustil že drugo polletje Maribor ter odšel na prigovarjanje župnika Jaklina v Ptuj, kjer je zbiral rodoljub in historik Anton Krempelj ukaželjne mladeniče, da jih je poučeval v slovenščini in nemščini. Naslednjo jesen se je zopet povrnil v Maribor. Tu je dovršil v šestih letih štiri gramatične in dva humanistična razreda z maturo vred.

Pravijo, da se po malih pojavih pokaže že pri mladeniču, kakšen mož bo. Vraz ni bil bogve kako vzoren dijak. Učil se je srednje; vendar je za poznejšega velikega literata značilno, da je najslabše napredoval v latinščini, a se dostikrat odlikoval v matematiki, zgodovini in zemljepisju. Odkar se je v tretji šoli seznanil s tri leta mlajšim Miklošičem, ni več mirovala njegova z romanticizmom prepojena narava. Prijateljsko občevanje z marljivim Miklošičem in izpodbujanje od strani profesorja Zupančiča je vznutilo v njegovih junaških prsah patriotičnega duha, ki ga je poživljal celo življenje. Miklošič pravi nekje: »V Mariboru uzdrževal je Vraz v meni ljubezen do materinščine, koji je že v tretjem ali četrtem razredu med šolskim predavanjem stihe delal, pri tem sem mu jaz bil svetovavec.«

Ta izjava velikega slavista je za Vraza častna in nam že v zgodnji mladosti kaže navdušenega »Ilirja iz Štajerja«. Le spričo takih odnošajev moremo razumeti, kako je mogel Vraz stopiti v svet z utrjenimi pisateljskimi in umetniškimi načeli in to v času, ko je šele začela vzhajati zornica narodnega probujenja. Vraz je že za dijaških let poznal malone vso slovensko literaturo v originalu, zraven se pa marljivo bavil tudi z angleščino, laščino in španščino. Sodobna romantika je popolnoma prekvasila njegovo življenje in delovanje. Prvih pesniških proizvodov se še pozneje v Djulabijah čestokrat spominja.

Po maturi je odšel Vraz skupaj z Miklošičem v Gradec študirat modroslovje. »Ilirski klub«, ki ga je osnoval Gaj že pred tremi leti, jima je postal prava očetova hiša. Polna mladostnosvežega idealizma sta kovala velike načrte. »Vraz,« piše Miklošič, »bi imel spisati primerjajoč slovar, jaz pa primerjajočo slovnico slavenskih jezikov. Občevanje s Poljaki v Gradcu interniranimi podpomagalo je delovanje.« Pa prav ta navdušen korak v življenje mu je napovedal boj za načela in vzore.

Dobo graškega bivanja (1830—1838) je jedrnato označil njegov biograf Drechsler: »On bijaše gimnazista slab, filozof loš, a pravnik nikakav.« V teku osmih let je poskusil modroslovje in pravo, a dovršil ni ne prvega ne

drugega. Stremljenje po udejstvovanju svojih plemenitih idealov mu je absorbiralo ves čas. Ko se je leta 1838. za stalno preselil v Zagreb, je za vedno prekinil lepa dijaška leta.

Oglejmo si nekoliko поблиže književno delovanje pokojnega jubilaranta.

Vrazovo pisateljsko delovanje je bilo ravno tako mnogovrstno kakor razsežno. Hrvatje ga prištevajo svojim pesnikom-velikanom, ker je vpeljal v hrvaško literaturo romanco, sonet, kritiko in satiro. Izprva se je nagibal slovenskim pisateljem in slovenskim književnim podjetjem. Prva leta akademičnega študija je kar gorel za »Kranjsko Čbelico«. — »Čbelici« je posvetil svoje prve cvete. Nekemu »čbelarju«, ki mu ni odgovoril na pismo, toži:

»Al to še bi vse pretrpel,
to še ne nar veči hudo,
de b' le vedel, de b' le vedel,
kak še kaj se Čbelco ljubo.«

Tudi ko je stopil v krog Gajevih prijateljev, ni zamrla njegova ljubav do »Čbelice«. O počitnicah leta 1834. se je napotil v Ljubljano, samo da se je поблиže spoznal s »Čbelico« in njenimi sotrudniki — Prešernom, Čopom in Kastelcem. Pa njegova vse ljubeča duša je doživela veliko razočaranje. V kulturnem središču slovenstva, kjer je njegov kritični duh pričakoval gorečega plamena narodnega navdušenja, je moral z boleštjo v srcu opazovati mlačnost za narodno prosveto in prestrog rigorizem tedanje cenzure. Z žalostjo se je poslovil od slovenske metropole in začel obračati oči proti jugu, kjer so ga sprejemali s polnimi rokami, kjer je Gaj vzdajal, učil in bodril za ilirsko idejo, kjer je narodno navdušenje prikipelo do vrhunca. »Još Hrvatska ni propala« je v kratkem postala duševna last celega hrvaškega naroda. Gajeva deviza: narod brez narodnosti je telo brez kosti, je postala Vrazovo geslo: »Nije ugodnijega i veličastvenijega prizora na svijetu, nego što je duhovno razviće jednoga naroda.«

Leta 1835. je objavil v Gajevi »Danici« prvo pesem, pisano v ilirščini. Krog Gajevih prijateljev jo je navdušeno pozdravil. Po čemer so hrepeneli stoletja navdušeni patrioti, kar se je zdelo celo Šafaříku nemogoče, se je posrečilo Vrazu. Hrvat se je zamislil v pradomovino velikega slovanskega debla, Slovenec je razumel Hrvata. Ilirizem je v triumfu premagal stoletne boje.

Ko se je Vraz s tretje poti povrnil zopet v Gradec, so se mu iznova vzbudile simpatije do »Čbelice« in ožje slovenske zemlje. Iznova je začel sanjati in delati za preporod slovenske književnosti. V letu 1837. padejo njegovi zadnji domorodni glasi: »Nam treba, kaj se narodnost med srednjim stanom budi . . . Zakaj kmet je preprosti, kaj bi se k našim mislam podignol« To so vzvišene misli, ki najlepše dokazujejo, kako globoko je Vraz pojmoval prve vzroke in posledice narodovega preporoda. Le dobro vzgojena inteligenca more zanesti med širše sloje zmisel za narodno prosveto.

Ko je zamrla »Čbelica«, je poslal Vraz svoje nove proizvode v »Illyrisches Blatt«, kjer so se oglašali tudi drugi slovenski pesniki. Pesni so pisane v štajerskem narečju, tuptam si je pomagal s hrvaško ali češko besedo. Toda slovenska javnost tudi to pot ni hotela umeti Vraza. Kako malo slovanskega duha je tedaj klilo na Slovenskem, priča najbolje Prešernov odgovor: »Die Einrückung der beigegebenen Poesien, die meinen vollen Beifall haben, ins Illyrische Blatt, ist aus dem Grunde unterblieben, weil sie für das Lesepublikum desselben zu unverständlich sind.« Tudi Prešeren in Kastelic da jih slabo razumeta.

Vraz ni pričakoval tega novega neuspeha. V raznovrstnih epigramih in satirah ironizira vzorni slovenski panslavizem. Enim se je namreč zdel njegov jezik preveč kranjski, drugim preveč hrvaški, tretjim ni ugajal pravopis, hoteli so metelčico, četrtim pa so bile njegove pesmi presvobodne. Z mladostuosvežim domovinskim ognjem je prvič stopil na kranjska tla, z epigramom in satiro pa je obrnil hrbet Sloveniji in si zaželel z dušo in

telesom v pomlajeno Hrvaško, kjer je posvetil vse svoje moči samo književnemu delu. V prijateljskem krogu ilirskih pokretašev v Zagrebu in Bistrici se je izkristalizovala Vrazova posebnost, ki mu je zagotovila nezvenljiv lavor v hrvaški literaturi.

»Djulabije« so njegov prvi večji pesniški proizvod. Izhajati so začele 1837. Beseda je turška in celo ožji prijatelji sami ne bi znali, kaj znači ta nenavaden naslov, ako bi ga ne bil pesnik sam raztolmačil. »Riječ,« piše v »Danici«, »je turška, znamenuje u njemačkom Rosenäpfel« Toda meni veliko bolj ugaja razlaga Davorina Trstenjaka, ki misli, da je hotel Vraz s tem tujim naslovom prikriti pravo ime svoje prve ljubezni z Ljubico Cautilly (Ljubica laško Giulia).

V »Djulabijah« srečamo pravega »Ilirja z Štajerja«, njegovo mehkočutečo naravo z istimi nazori kakor jih je zastopal celo življenje. Kaj tako milega, naravnega in ljubekega dotlej še ni bilo slišati v hrvaškem lepovslovju. Sentimentalnost se druží z realnostjo, mladeniški polet sega v roke vseobsegajoči ljubezni.

Aj vi tankostruki
visoki topoli,
šaptajučim liščena
sliko srčne boli!

Oj vi gusti luzi
i visoke gore,
dignite vi svoje
zeleno zastore!

Aj tresite jače
plahе svoje vlase,
da to tužno srce
zaboravi na se.

Da se nepokojna
duša osvjedoči,
gdje su slatka usta
i one crne oči.

To je sentimentalnost, a iz nje govori življenje. Komu bi ne segala v dno duše globoko zamišljena: »Jesen se naklanja, lišče s grana lieče: gdje se dvoje ljubi, nij' potrebno treće,« ali ona: »Pjesnik rajske ptice...« Kaj čuda, da so »Djulabije« očarale poslušavce in čitatelje, da jih je moral dostikrat pozno v noč prebirati v »ilirskem krogu«, da so se vsadile v dno hrvaške narodne duše, da jih še danes popeva hrvaška djevojka.

Štiri leta pozneje je izdal književno delo: »Glasi iz dubrave Žeravinske« To je zbirka balad in romanc, iz katerih odseva ljubav do rodne zemlje in pesniško koprnjenje po hrvaško-slovenski slogi in edinstvu. Z »Glasi« je Vraz dvignil hrvaško literaturo kakor še nihče pred njim. S tem, da je uvedel v hrvaško literaturo balado in romanco, ji je odkazal mesto v svetovni književnosti. Pa tudi drugi važen moment se zrcali v »Glasih«. Ilirska ideja se širi, si pridobiva novih prijateljev in kaže vedno popolnejšo, konkretnjejšo obliko. Ko se je Vraz vsled političnih odnošajev ločil od Gaja, se je čutil že toliko močnega, da je osnoval v družbi z Rakovcem in Vukotincičem »Kolo«, časopis za literaturo, umetnost in narodno življenje. On sam je prevzel uredništvo. V »Kolu« je pred hrvaško-slovensko javnostjo iznova očitno izpovedal ilirski program, ki ga je že izza mladih let v srcu nosil. Naloga »Kolu« je bila, »spojiti ideju ilirštine s idejam sveslavjanštine, t. j. dignuti našu književnost približajući je ukusu i duhu ostale braće slavenske, koje evropskoj naobraženosti bliže stoje.«

S »Kolom« je stopil Vraz zopet korak dalje. Uvedel je kritiko in sprejel hrvaško-slovenska poročila. Pa kakor že večkrat prej, tako tudi s »Kolom« ni imel sreče. Kako malo vzajemnega duha je bilo med tedanjo inteligenco, kaže žalostna usoda »Kola«. Dočim je štel prvi zvezek »Kola« 700 naročnikov, jih je imel drugi le še 200. S »Kolom« je namreč Vraz stopil v nasprotje s konservativnimi dubrovniškimi književniki, ki so se še vedno krčevito držali starega klasicizma in bili le malo naklonjeni sodobnim romantičnim strujam. Toda Vraz, utelešen romantizem, ni miroval. Navdušenje za romantiko ga je nagnilo, da je izdal leta 1839. nabrane slovenske narodne pesni in šest let pozneje »Vienac soneta«, najlepšo ljubavno pcezijo hrvaške literature. Istega leta je izdal v Pragi »Gusle i tambure«, zbirko balad, ki obsega štiri dele: I. Prvo lišče, prvi cveti njegove

muze; II. Cvieće i voće; III. Izza mora, prikazen sestri Anki, ki pa vsebuje pesmi iz različnih evropskih jezikov; IV. Grob izdajice i Hajduk i vezir.

Viharni dnevi leta 1848. so potegnili za seboj tudi mirnega in ljubeznivega Vraza. Kot odposlanec hrvaškega naroda se je udeležil vseslovanškega shoda v Pragi in jugoslovanškega shoda v Belemgradu. Ko se je povrnil v Zagreb, je prijel celo za puško in se bojeval za domovino kot narodni gardist. Srce se mu je dvigalo, ko je gledal, kako vzhaja osvobodjenja dan, kako vzdiguje glavo narod za narodom in bije boj za staro pravdo. V duši si je bil že slikal, kako se v hladilni senci mogočnega ilirskega drevesa prijateljsko razgovarjata Slovenec in Hrvat, kako vstaja zatiran slovanski tlačan. Toda v vrtincu ustvarjajočih se idealov prestriže Atropos življensko nit in Vraza ni bilo. Dne 24. maja 1851. je izdihnil svojo dušo.

To je kratka slika Vrazovega življenja. »Ilirja iz Štajerja« iščimo v njegovih delih. Ljubezen do rodne zemlje in vseobsegajočo jugoslovanško bratsko ljubav je položil Vraz v krilate besede: »Samo slogom može naša literatura uzcvětati.« V borbo za povzdig jugoslovanškega življa je šel romantik Vraz in v tej borbi je tudi izkrvavel. Trpljenje in delo je glodalo na njegovih močeh, toda romantični idealizem mu je prilival hladilnega balzama. Mož, ki je poznal nalogo življenja kakor malokdo, je posvetil vse svoje moči dvojnemu namenu: Z duševno izobrazbo jezikovno združiti vse Jugoslovane in jih materielno dvigniti. V luči tega dvojnega namena nam postane razumljiv vsak njegov literarni korak, ki mu je dostikrat nakopal tudi očitane narodne izdajice.

Umrli je Vraz, toda njegova ideja ni zamrla. Odkar so si postavili Slovenci po letu 1848. samostojno literarno ognjišče, se pojavlja in vstaja z novo močjo ilirska ideja. Hrvaška pisma v Katoliškem Obzorniku, Slovenska pisma v Hrvaški Straži, izmenjalni cveti Hrvaške in Slovenske Matice kličejo k povratu ilirske misije. Tudi akademična mladina, stvariteljica velikih idej, v tem zmislu ne zaostaja. Poleg raznih jugoslovanških vzajemnih shodov, političnih in strokovnih, poleg že osnovanih jugoslovanških društev bodi tudi »Društvo jugoslovanških historikov«, ki skoraj stopi v javnost, nov prispevek k zgodovini ilirske ideje.

I. Adlešič:

Ob Gajevi stoletnici.

Razvoj naroda se prisposodablja razvoju poedinca. V otroški dobi se učimo jezika, v mladeniški dobi se navdušujemo za svoj rod in kraj, ga vzljubimo in opevamo, v moški dobi si skušamo pridobiti trden stan in potrebno premoženje, da si ustanovimo lastno ognjišče za svojo družino.

Dete — mladenič — mož: jezik — domovinska ljubezen — gospodarska osamosvojitvev in okrepitev. Ideje, ki se porajajo v duši posameznika na raznih stopnjah razvoja; ideje, ki gibljejo psiho naroda v raznih dobah.

Pred 100 leti smo se komaj zavedali sami sebe. Govoriti tuj jezik je značilo učenost, gospodstvo. V domačih narečjih je govorilo le priprosto ljudstvo, enotnega narodnega jezika še bilo ni. Začela se je doba n a r o d n e p r o b u d e. Narod se je začel čutiti kot celota, enotna in individualna, samostojna nasproti drugim; skupen znak: jezik, ki ga je bilo treba šele storiti in učiti, o t r o š k a d o b a n a š e g a n a r o d a.

Če se zamislimo v lastno otroško dobo, kdo nas je učil izgovarjati prve besede? Bil je to vsakemu najdražji zaklad: lastna mati. Toliko skrbi in truda ni imel z nami nihče, kot ona. Zato jo najbolj cenimo, ljubimo. Druga važna podoba iz te dobe nam stopa pred oči, naš — prvi učitelj, ki nas je učil pisati in brati, naučeni jezik natančneje spoznavati in uporabljati.

Njegov trud in ljubezen pri tem delu nas navdaja s spoštovanjem in ljubeznijo. Tudi njegov spomin nam ostane drag celo življenje.

V prvi dobi svoje narodne probude in zavednosti nahajamo slavljene može kot prve učitelje jezika in pisma; to so naši Ilirci, predvsem Gaj. Kot zahteva materino delo velike ljubezni in požrtvovalnosti do lastnega otroka, tako tudi delo probude in poduka lastnega naroda. Kot posveti mati celo svoje življenje negovanju in odgoji otroka, tako tudi narodni junaki odgoji in okrepitevi lastnega naroda.

Od tod ona ljubezen in navdušenje pri vsakem narodu za velike domače može. Proslava narodnega junaka ne vsebuje osebnega kulta, nego vzbuja v ljudstvu naroden ponos in samozavest, budi tvorno energijo, rodi inicijativo za nadaljne delo in goji ideale.

Ko mladenič odraste, zgubi mater, zapusti učitelje, začuti v sebi močen nagon k samostojnemu delu in vstvarjanju nečesa velikega, lepega. Srce rodi pogum, ki ga žene naprej k vstvorjenemu cilju: gospodarski osamosvojitvi in okrepitevi.

Tudi naši narodni učitelji spe že davno v hladnem grobu, a njih ideje nosimo še vedno v svojem srcu. Samostojna Jugoslavija, ki jo je zapisal Gaj na svoj bojovni prapor, blesti se še vedno na naših »narodnih in delovnih programih«. To idejo skušamo zanesti po raznih shodih in listih v najširše sloje naroda, jo tako popularizirati in ji primoči do brzega vresničenja.

Zgodovina naše Ilirije nam pa kaže, da smo danes mnogo bolj oddaljeni od samostojne Jugoslavije, nego smo bili pred petdesetimi ali sto leti. Odkod to?

Vzroki so zunanji in notranji.

Zunanji vzroki so naši narodni nasprotniki, ki vidijo v vsakem najmanjšem zbližanju jugoslovanskih plemen državno veleizdajstvo. Pri nas namreč ne pojмимо osnovnega državnega pojma: da je država močna, če so posamezne dežele in posamezni narodi kot celki države močni, nego prekobičnemo ta pojmi: država je močna, če je doslej dominujoče nemško pleme močno.

Drugi, mnogo važnejši vzrok je naša indolenca. Vsi hočemo Jugoslavijo. Toda če bi posameznike spraševali, kaj si pod tem predstavljajo, bi dobili gotovo nek jako konfuzen pojmi. Znano je, da si niti oni, ki so prvotno postavili ta pojmi in prvi narodni jugoslovanski program, niso nič določnega predstavljali, (ali nam vsaj ni dosti ohranjenega). Zato si Jugoslavijo predstavljamo le kot nekaj izliv od časa do časa se porajajočega narodnega navdušenja, od početka romanticizma do najnovejše dobe.

To je tista skrivna moč, ki nas od Jugoslavije oddaljuje bolj kot narodni nasprotniki.

Le od časa do časa se pojavi kaka kritična opazka o Jugoslaviji; najrajši se razni kritiki zaletavajo v nasprotstvo vere, kot bi ta delala med ljudstvom največji razdor. Toda ta razdor delajo umetno oni, ki ni vere ni ljudstva ne poznajo. Pravoslavno in katoliško ljudstvo živi med sabo na meji v najlepšem soglasju. O verskem nasprotstvu ni govora, o sovraštvu ni sluha. Ganljivo je gledati mnoge pravoslavne, kako hodijo na večje praznike v katoliško cerkev in tu tako pobožno molijo, da bi bili lahko marsikateremu katoličanu dober zgled.

Nekateri tarnajo pri vsaki priliki: nimamo svoje zgodovine; ali nam pa tujci to očitajo. Če je kaka stvar naivna in neumestna, je gotovo ta. Kateri narod je opravil važnejšo zgodovinsko misljo kot Jugoslavlani? Ohranitev evropske civilizacije je prevzvišena zgodovinska naloga, da bi se dala primerjati z raznimi poboji ali notranjimi prepiri. Poglejmo obrambeno in bojno organizacijo Jugoslovancov. Kje je boljši primer naše sposob-

¹ Pri drugih narodih, zlasti Amerikancih in Angležih je kult narodnih junakov mnogo večji. Takrat ne štedijo ti bogati rodovi z denarjem, ko so gre za proslavo narodnega rešitelja ali prvoboritelja.

nosti in pripravnosti za velika dela? — Nehajmo raji s takimi izgovori in pazimo raji, da nam ne bodo naši potomci očitali, da nimajo o n i nikake zgodovine! Historično pravo je lepo, toda še lepše je praktično delo.

Drugi tarnajo: nimamo k a p i t a l a. Seveda ne, ker si ga ne znamo pridobiti. Med tem pa, ko mi tako tožimo, se utrja med nami nemški in madjarski kapital. Mi ne potrebujemo ravno lastnega kapitala; če se lotimo smotrenega praktičnega dela, dobimo kapitala dovolj. Sicer se pa doseže tudi marsikaj brez velikega kapitala.

Če se obrnemo od teh dnevnih kritičnih opazk, ki izbirajo raje ono, kar ruši, nego kar zida, vidimo nasprotno v naši prastari, po nekaterih krajih še vedno živi n a r o d n i o r g a n i z a c i j i prav trdno podlago skupne države, državnotvorno moč, kot ji ni najti z lepa primere. To so naše narodne zadruga, bratstva in plemena, ki se razvijajo ena iz druge in nad drugo liki tvorbe moderne države, samo da so te umetno narejene od zgoraj doli, dočim so one prve zrasle iz življenja naroda in imajo trdnejšo, krvno podlago. Celo življenje in gibanje v zadrugi nas spominja podobnih funkcij v državi; ravno tako v bratstvu in plemenu, ki še žive v Hercegovini. Mnogi pisatelji imenujejo naravnost zadrugo kot »der kleine Staat im Staate«; isto se more reči o bratstvu in plemenu. Vsaka ima na znotraj veliko avtonomijo, ki jo upravlja starosta ali glavar sporazumno z domačim svetom ali narodnim zborom.

Zakaj se pa ni iz plemena postopoma naprej razvila skupna država?

Vzrokov je mnogo: različna kultura, ki so ji bila posamezna plemena izpostavljena, vzhodna in zapadna; slabe oro- in hidrografične razmere, ki niso težile k naravnemu centru, nego v nepravilni razvrstbi pospeševale separatizem posameznih plemen; pozabiti pa ne smemo tudi našega prastarega greha: rivalnosti in nesložnosti, ki je cvela med posameznimi plemeni.

Zgodovina, dasi velika in imenitna, nam torej enotne države ni stvarila. Lega zemlje in današnji politični položaj tudi ne teži k enotnemu cilju. Politična tvorba se odteguje našemu delokrogu, toda eno je, kar je v naših rokah — g o s p o d a r s k a p o d l a g a b o d o č e J u g o s l a v i j e. To je najsigurnejši korak k tvorbi skupne države.

Balkan, od nekdanj oreh prepira med Avstrijo in Rusijo, postal je danes zenica cele Evrope. Vse zre doli z nadepolnim očesom, da najde tam zlate zaklade z malim trudom. »Izbrani rod« in drugi podjetniki stegujejo doli roke, da si pridobe trg ali izčrpajo deviške moči mlade zemlje.

Tega ne moremo gledati mirno. Če hočemo res slaviti Gaja in velike Ilire, moramo delati v njih d u h u in ne capljati po njih stopnjah; oni so delali n a r o d n i p r o b u d i, današnji čas se pa giblje v smislu gospodarske politike. Tu obrnimo svojo pozornost in energijo, če hočemo storiti temelj skupni državi. Brez one je vsaki državni pojem fantom, ki spuliti v nič in nobeno narodno navdušenje ga ne more ohraniti, še manj realizirati.

Judeomadjari silijo na Balkan, da si naberejo zlate zaklade z malim trudom izpizemanja. N a s naj žene doli ljubezen do zanemarjenih in zapuščenih trpinov, naša toli hvaljena vzajemnost. Naši bratje so tam, kri naših žil, ki potrebujejo poduka, pomoči in — dela. Zanemarjeni in zapuščeni beže v tujino in prepuščajo rodno grudo, namočeno s krvjo prednikov, pohlepnemu tujcu. To bračo privedi do boljšega blagostanja na domači zemlji, to naj bo naš namen, to naj bo naše Jugoslovanstvo!

Dr. Josip Mal:

Spomini na Napoleonovo Ilirijo.

Vsled nepoznanja so
te dežele slabo sodili.
Marmont.

Pri premišljanju in presojevanju posledic krvave francoske revolucije ne smemo pozabiti njenih socialnih naprav, družabnih ter državnih osnov, ki so na ves poznejši razvoj evropskih narodov tako blagodejno, bodisi posredno ali neposredno vplivale. Ne more mi biti na tem mestu namen orisati v vseh podrobnostih vzroke in posledice one velike in veljavne revolucije, marveč hočem le poskusiti aforistično nanizati pglavitne črte in razbrati posledice, ki jih je imel ta veliki zgodovinski proces za nas Slovence.

V znanosti in literaturi je bila Francija pred revolucijo na višku tedanjega omikanega sveta; spisi Voltaire-ja, Rousseau-a, Montesquieu-a, Beaumarchais-a, so tudi drugod širom Evrope našli zvestih pristašev ter pripravili in ugladili pot poznejšemu prevratnemu gibanju. Tako je imela s tem Francoska neki plus v duševni moči, med tem ko je nekdanji plus nacionalne sile (Richelieu, Mazarin, Ludovik XIV.) minul. V zvezi z novimi revolucionarnimi idejami je bilo treba to prejšnjo narodno moč in silo zopet uveljaviti, — na površje se je povspela misel starega in srednjega veka, univerzalna monarhija. Ena dežela za drugo je podlegla Napoleonovemu zmagošlavju, en narod za drugim je zgubil svojo samostojnost. In ko se je ta politični konglomerat začel zavedati svojega raznobojnega, dispartatnega sestava, takrat je tudi Napoleonovemu sijaju odbila zadnja ura.

Sedaj pa si oglejmo, kakšno vlogo so v tem koncertu narodov igrale naše dežele in kaka je bila njihova usoda. Že leta 1797. si je osvojil Bonaparte Notranjsko do Ljubljane ter poslal iz Celovca na Kranjsko proklamacijo, kjer je zatrjeval, da francoska vojska ni prišla v deželo, da si jo osvoji in opleni, da odpravi staro vero in zatre stare šege in navade, — vse to jim hoče i nadalje pripoznavati in jih braniti, samo da zalagajo njegovo vojsko s potrebnim živežem. Med tem pa se je sklenil v Campo-Formio mir in francoska vojska se je umaknila iz Kranjske.

Ko so se jeseni leta 1805. Avstrijci morali zopet pred Francozi umakniti iz Italije, je prišel Massena notri do Ljubljane in v požunskem miru (26. decembra 1805), je izgubila Avstrija Benetke, Dalmacijo, Tirolsko in posestva v Alzaciji ter zato dobila Solnograd.

Cetudi je bil trenutno sklenjen mir, vendar je Avstrija spoznala, da bo samovoljni Koržan ob ugodni priliki zahteval še drugih dežel ter se je zato po reku »si vis pacem, para bellum« pridno pripravljala na spopad. Tako so se začeli spomladi leta 1809. na obeh straneh boji. Tudi to pot je bila sreča na francoski strani. Maršal Macdonald je marširal iz Italije proti Kranjski, in v noči od 22. na 23. maja 1809 se je vsled izdajstva poveljnikov, proti volji moštva, udala posačka na Ljubljanskem Gradu. Priprosti narod pa se je zbiral v črno vojsko (posebno močna vstaja je bila na Dolenjskem in Notranjskem) ter povzročal tako francoskim posadkam mnogo neprilik. Šele ko so prosili ljubljanskega škofa, da je posegel vmes s svojim vplivom, je bila dežela pomirjena. Zapovedujoči general Baraguay d'Hilliers pa je na škofovo prošnjo pomilostil vse vstaše »au nom de l'humanité et pour célébrer dignement le retour de la paix publique«. Med tem pa je bil tudi že sklenjen schönbrunnški mir (14. oktobra 1809), po katerem je moral cesar Franc I. odstopiti okraj Lienz na Tirolskem, beljaški okraj na Koroškem, celo Kranjsko, Primorsko ter Hrvaško južno do Save z Dalmacijo in Dubrovnikom. Vse te dežele je združil Napoleon v eno upravno celoto,

Ilirijo in maršal Marmont je postal prvi generalni guvernêr. Marmont se je izkazal kot administrativni talent, pošten in krepak značaj, kot mož, ki ne skuša vladati samo s pomočjo bajonetov, marveč mu je bilo tudi na tem, da sprijazni podložnike z novo vlado ter spozna in upošteva njihove želje in potrebe. Če bi Marmont ostal na svojem mestu in bi bila okupacija trajna, bi bil s svojim treznim in smotrenim delom povzdignil Ilirijo do gmotnega in duševnega procvita in blagostanja.

Napoleonu ne smemo pri ustvaritvi Ilirije pripisovati nobenega romantiškega nagnjenja ali posebnih narodnostnih ozirov, akoravno tudi tega momenta nikakor ne smemo podcenjevati. V prvi vrsti pa so bile zanj merodajne in odločivne zahteve politike in lastne koristi. Z ilirskimi deželami je Napoleon odrezal Avstrijo tako od Italije kakor od morja, jo gospodarsko oslabil in hkratu mogel zapreti tudi jadransko obal angieškemu blagu.

Napoleon je potreboval stika z Balkanom in Azijo, ker so mu angleške ladije na morju zapirale dovoz kolonialnega blaga in povzročale hudo škodo francoski industriji, Ilirija pa je bila vrata za dohod na Balkan ter važna opora pri snovanem načrtu okupacije turškega cesarstva.

Narodnostna ideja torej pri snovanju Ilirije ni bila odločilna, tudi niso Francozi pri Slovencih šele vzbudili narodne zavesti, imajo pa obilo zaslug, ker so to stremljenje kolikor mogoče pospeševali in dali prosto pot razvoju narodne kulture.

Že Vodniku so bili važni in znameniti dogodki francoske revolucije dobrodošlo sredstvo, s katerim je lahko v narodu zbudil zanimanje za čitanje svojih »Ljubljanskih Novic«, mu razširil obzorje in ga zavzel za napredek. Ljudje so začeli radi čitati, in ker so čitali, ni bilo več časa in smisla za staro narodno pesem, ki se je ustno izročala od roda do roda. Tako zamrè naša narodna pesem z »Lavdomom« 1789., baš v dobi, ko je buknila francoska revolucija s svojim naukom popoîne svobode in radikalnega individualizma, da si mora vsak sam izvojevati prostor na solncu, da prenehajo vse predpravice. To načelo individualne avtonomije se je preneslo tudi na sorodne skupine narodov kot takih. To je nova, vse pretresujoča misel: vsak narod bodi sam svoje sreče kovač. Francoska okupacija je pri Slovencih pospešila in pospeševala že pričeto narodnostno gibanje in jim dala vero in pogoje novega prerojenja.

Ker francoska vlada tega stremljenja ni zavirala, zato je pozdravljal Vodnik takò navdušeno to novo skupino jugoslovanskih dežel. Tudi uradni list »Télégraphe officiel des Provinces Illyriennes« je vneto gojil ilirsko vzajemnost, v pravem spoznanju, da se bo tako nova uprava najpreje utrdila in z duhom pretežne večine prebivalstva spojila kot močen branik prodirajočemu germanstvu.

Oglejmo si še v kratkih obrisih smer in težnje francoske javne uprave v ilirskih provincah! Predvsem so te dobile v osebi dubrovniškega vojvode, maršala Marmontá, srečno izbranega podkralja. Dežela se je vojaško organizirala, pravosodje je vodil generalni sodni komisar, za javno varnost je skrbelo vojaštvo, na čelu ostale uprave pa so bili intendanti. Francoska vlada je skrbelá za materielni in duševni procvit podvrženih dežel, skrbelo se je za zdravstvo (cepljenje koz), pogozdovanje, domačo, hišno industrijo, za varstvo lova in ribištva je vlada nastavila posebne urade ter proglasila svobodo obrti; tako se je po treh stoletjih v Ljubljani zopet nastanil prvi Žid, v veliko nevoljo domačih trgovcev in obrtnikov.

Za pospeševanje prometnih naprav je skrbel poseben »cestni in mostni kor«. Marmont je zlasti skrbel za varnost in dobro stanje prometnih cest proti jugovzhodu: na eni strani je bilo prebivalstvo s tem oškodovano zato, ker je bila vsled visoke carine trgovina z avstrijskimi deželami zelo obtežena. Ves promet kolonialnega blaga se je vršil po suhem čez Reko in Trst, deloma čez Metliko—Ljubljano—Gorico—Milan na Francosko, ker je angleška mornarica zaprla morskó pot. Na drugi strani pa so bile te ceste velikega pomena za morebitno okupacijo Turčije, na kar je tudi Napoleon mislil. Tudi so želeli Srbi zediniti se z Marmontom (Ilirijo) in si prisvo-

jiti srbske prebivalce na Ogrskem. V ta namen je prišel srbski poslanec R. Vučinić leta 1809. nalašč v Ljubljano. Ali Napoleon se je bavil z drugimi projekti in ni kazal volje priskočiti Srbom na pomoč.

Francoska vlada je odpravila osebno tlako, proglasila kmeta za pravnega gospodarja na svojih tleh, da je smel poslej poljubno razpologati s svojim zemljiščem; vendar je še ostala desetina ter urbarialna bremena in davščine. Statuirala se je enakost vseh pred zakonom: kmet je dobil enakopravnost z gospodom.

Vzlic mnogim prednostim francoska doba vendarle ni ostala med našim ljudstvom v dobrem spominu. Vojske so preveč izžele narodu življenjske moči in pretežka je bila teža davkov: 15milijonska vojna kontribucija in vrhutega še 6 odstotkov prisilno posojilo ter krvni davek. Izgredi soldateske in silni davki (fronk, fronkar), so zapustili v spominu našega naroda trajnejše sledove kot pa prizadevanje vlade, dvigniti občno blagostanje. Tudi so verski čut ljudstva žalile razne svobodomiselnosti: večina praznikov je bila odpravljena, četudi se ljudstvo tega ni držalo; drugi odloki so prepovedovali procesije, uvedli (1812) civilno poroko ter pristigli poduk verouka. Dalje so morale občine same skrbeti za dobrodelne naprave in nižjo duhovščino.

Za nas Slovence je posebna važnosti preosnova šolstva. Na ljudskih šolah je imela biti materinščina kot učni jezik, na licejih pa francoščina in italijanščina; vendar se tudi iz gimnazij ni izpodrinila slovenščina, kakor je sploh francoska vlada smatrala jezikovno vprašanje le kot sredstvo v doseg končnih ciljev ter ni predpisovala srednjim šolam učnega jezika, nego je to prepuščala razsodnosti učiteljstva. Vodnik je pa pisal slovenske učne knjige.

Centralni šoli (liceja) v Ljubljani in Zadru ste bili nekaki univerzi za modroslovje, pravo, medicino in tehniko. Začetkom šolskega leta 1811/12. se je centralna šola spremenila v akademijo z modroslovnim, bogoslovnim, pravnim in medicinskim oddelkom ter dobila tako Ljubljana svoje vseučilišče. Vrhutega, so dobili Ilirci prosta mesta na francoskih visokih šolah.

Francozje so imeli torej resen namen v Iliriji razširjati prosveto in te dežele povzdigniti na višji kulturni nivo. Izvedli so mnogo, četudi je bila za vse doba štirih let prekratka, kajti po bitki pri Lipskem so morale Napoleonove čete zapustiti tudi Kranjsko: 5. oktobra 1813 se je morala vdati zadnja francoska posadka na Ljubljanskem Gradu.

Po dunajskem kongresu leta 1815. niso ostale ilirske dežele združene, marveč so se vpeljale nazaj stare upravne razmere. S patentom 3. avgusta leta 1816. je avstrijska vlada združila Koroško, Kranjsko, Primorje, Goriško in Hrvaško v upravno skupino kraljevine Ilirije. Vsled ugovora nemških Korošcev se je ilirsko kraljestvo leta 1849. razbilo. Tako se je doba in ideja Napoleonove Ilirije nadaljevala notri do političnih viharjev novejšee dobe. To politično jugoslovansko edinstvo je našlo odmev tudi na književnem polju (prim. ilirizem Fr. Sporerja, Lj. Gaja, St. Vraza).

»Ilirija« in »ilirizem« to je prvi važnejši dogodek tekom stoletnega životarjenja našega zatiranega in pozabljenega naroda in zasluži zato, da se ga ob stoletnici primerno spominjamo. Slovenci so se takrat začeli zavdati pravic svojega jezika v šoli in uradu ter jih niso prestali poslej zahtevati in braniti nikoli več. Spoznali so važnost edinstva in sloge vseh jugoslovanskih dežel: Napoleonova Ilirija, — danes združenje vseh avstro-ogrskih Jugoslovancev pod žezlom habsburškim (trializem), — mora še sedaj biti naš končni politični ideal.

Andrej Veble:

Kulturne težnje Jugoslovanov.

Ut omnes unum sint!

Najnovejši poizkusi na polju zблиžanja slovanskih narodov nam kažejo, kako daleč smo še od resnične slovanske vzajemnosti, od smotrnega dela za kulturno in gospodarsko povzdigo vseh slovanskih narodov. Škoda, da se vedno in povsod vlačí politika v tako važna kulturna gibanja. Danes stojijo na čelu vseslovanskega gibanja većinoma politiki, zato toliko praznega hrupa na tej in oni strani, zato toliko neuspehov na celi črti. Na čelu tega tako važnega kulturnega gibanja bi morali stati predvsem znanstveniki. Ti so poklicani za te vodilno vlogo, da določajo smer celotnemu gibanju. O raznih skupnih političnih programih naj bi se govorilo kolikor mogoče malo.

Mi pojmujeemo vseslovansko gibanje kot eminentno kulturno gibanje. Kulturna moč je podlaga vsakemu napredku na gospodarskem in političnem polju. Zato se moramo truditi, da najprej povzdignemo vsak svoj narod v umskem in нравnem oziru, da ga okrepimo kulturno in gospodarsko. Usoda našega naroda se ne rešuje na Dunaju, ampak doma, v domovini. Tako je tudi pri drugih slovanskih narodih. Ni dovolj, da je samo del vsakega naroda deležen splošne kulture, takozvani srednji in višji stanovi, dočim ogromna večina ljudstva duševno in gmotno strada. Kulturna moč se kaže v izobrazbi in gmotnem blagostanju celokupnega naroda.

Kultura je tesno združena z ekonomijo, tesneje kot se marsikomu dozdeva. Marxovo materialistično ali boljše ekonomsko pojmovanje zgodovine je sicer pretirano in v svojih zadnjih izvajanjih zmotno, toda velik del njegove teorije je resničen, namreč da so igrali gospodarski interesi v zgodovini vesoljnega človeštva važno, da, prevažno nalogo. Ne moremo sicer reči, da bi bila vsa zgodovina le zgodovina slojnih ali razrednih bojev. (N. pr. verski boji, križarske vojske itd.) Dejstvo je pa, da so za vsak kulturni napredek gotovi gospodarski predpogoji neobhodno potrebni. Vzporedno z gospodarskim razvojem se razvija tudi kultura vsakega naroda. Naloga vseh slovanskih, pred vsem pa jugoslovanskih narodov mora torej biti: gospodarska povzdiga našega ljudstva, istočasno pa tudi umstvena povzdiga vseh narodnih slojev. Zato moramo izpopolniti svoje narodno šolstvo (ljudske, srednje in visoke šole, strokovno šolstvo), ki je za vsak narod življenska potreba.

Za kulturni napredek jugoslovanskih narodov so posebno važne lastne narodne visoke šole. Na celem slovanskem jugu imamo sedaj tri slovanska vseučilišča, bolgarsko v Sofiji, srbsko v Belgradu in hrvaško v Zagrebu, ki so pa nepopolna; kajti niti eno izmed teh nima medicinske fakultete. Na celem slovanskem jugu nimamo niti ene tehnike, nobene poljedelske in trgovske visoke šole. Slovenci se borimo že več kot 100 let za lastno vseučilišče, a smo danes bolj oddaljeni od njega kot pred 60 leti. Hrvati morda dobé v deglednem času svojo tehniko, ustanovni kapital je že daroval neki župnik iz Marije Bistrice na Hrvaškem v znesku 200.000 K, o jugoslovanski medicinski fakulteti se je svoje dni precej pisalo, zdaj pa se v časopisju sploh ne omenja več. Jugoslovani imamo skupno jugoslovansko akademijo znanosti v Zagrebu, žalibog da se je Slovenci premalo poslužujejo. Fantasti smo. Za vsemi mogočimi in nemogočimi fantomi se lovimo, ne vidimo pa tega, kar leži neposredno pred nami. S Čehi smo si danes faktično bližji kot s Hrvati, Srbi in Bolgari. Slovenski akademik govori navdušeno o Kollárju, Palackém, o Havličku in Riegru, ne pozna pa Gunduliča, Preradoviča, Vuka Štefanoviča Karadžiča, ne pozna jugoslovanskih zgodovinarjev in drugih učenjakov, ne ve, da je Bogišič največji jugoslovanski pravni historik in še marsikaj drugega ne. Da me pa ne bi krivo razumeli! Ni napačno, da sklepamo zveze s severnimi Slovani, saj se

lahko veliko naučimo od njih. Krivo pa je to, da prav nič ne poznamo svojih ožjih bratov Jugoslovanov, s katerimi nas veže zgodovina, naravna lega, jezikovna sorodnost in iste kulturne težnje. Pri nas je že nekako moda, da zabavljamo čez Hrvate in Srbe, dočim jih v resnici prav nič ne poznamo. Taki ljudje se nam morajo gabiti v dno duše.

Jugoslovani rabimo velikih mislecev, da nam zgradijo temelj velike bodočnosti, temelj idej. Tako nekako sem pisal v lanski »Osvěti«,¹ v članku o slovenskem vseučiliškem vprašanju. Mi rabimo znanosti kakor vsakdanjega kruha, mi rabimo ljudi, da se popolnoma posvetijo znanosti. Zato zahtevamo slovensko vseučilišče, znanstveni zavod, na katerem naj bi se gojila znanost ex professo. Oglašajo se sicer glasovi v nekaterih krogih, da bi nam Slovencem zadostovalo, ako bi dosegli reciprociteto zagrebškega vseučilišča, češ da bi to še bolj pripomoglo k tesnejši združitvi Slovencev in Hrvatov na kulturnem polju. A temu moramo odločno ugovarjati. Doba ilirizma nas je izučila, da ni mogoče ustvariti enotnega jugoslovenskega literarnega jezika. To je bilo mogoče pred Trubarjem, pozneje pa ne več. V tem oziru torej ne gremo niti za Gajem niti za Vrazom, ampak za Prešernom. Mi umevamo danes ilirizem drugače kakor sta ga umevala Gaj in Stanko Vraz, vsak izmed jugoslovanskih narodov naj se razvija samostojno, naj se izpopolnjuje na podlagi materskega jezika, naj ima svoje narodno šolstvo (od ljudskih do visokih šol, v kolikor je mogoče), pač pa moramo gledati na to, da postanejo kulturne pridobitve enega naroda tudi last drugega naroda, da se na polju znanosti in umetnosti čim najtesneje združimo. Ustanovitev slovenskega vseučilišča bi ne bila na škodo jugoslovanski vzajemnosti, kakor se je že od neke strani poudarjalo, pač pa bi na tak način nastala neka medsebojna konkurenca, ki je do gotove meje gotovo hvalevredna, zlasti na znanstvenem polju. Vsak jugoslovanski narod naj ima svoje narodno vseučilišče, vse skupaj pa nas družijo jugoslovanska akademija znanosti.

Pri nas Slovencih se še žalibog ni moglo razviti pravo znanstveno delovanje, kakor bi bilo potrebno za naš kulturni razvoj. Ta nedostatek čutimo vsi. Deloma so krive razmere. Imamo ljudi, ki bi nam lahko na znanstvenem polju ustvarili še kaj velikega. Toda eden je siromak, pa ne more dalje študirati. Takih je največ. Drugega vzame politika. Tretji pride k vladnim jaslim ali pa se bogato oženi. Najhujše je pa to, ker se slovenski akademiki premalo zanimajo za znanstveno delo. Kdor se že kot akademik ne začne zanimati za znanstvo, kdor študira samo za svoje izpite, drugače pa pohajkuje, ali pa zahaja samo na plese in v gledišča, tak akademik gotovo ne bo kmalu slaven vseučiliški profesor, tudi ako bi bili vsi slovenski dijaki sami talenti in ženiji, kar si navadno vsak domišljuje. Kdor bo hotel postati pri nas vseučiliški profesor na ljubljanski univerzi, bo moral prej dokazati, da je za tako odlično mesto tudi sposoben. Upam, da smo v tem pač vsi edini brez razlike političnega prepričanja, da si ne želimo takih razmer, kakršne so n. pr. na zagrebškem vseučilišču, kjer nastavlja vlada različne vladne kimovce in Madžarone za vseučiliške profesorje. Naj bo to glasen memento vsem slovenskim dijakom, da se začnemo intenzivneje baviti z znanstvom. Poglejmo, kako je bilo pri Čehih! Dr. Bráf omenja v svojem spisu »Listy politického kacíře« (Politická knihovna »Hlasu Národa«, v Praze, 1902, stran 101), da se je češko dijaštvo v sedemdesetih letih zelo marljivo pečalo z znanstvom, da je smatralo znanstvene težnje za svojo prvo narodno dolžnost. »Kdor bi zasledoval imena, bi našel, da je prišel iz takratne akademične generacije v resnici precej znaten naraščaj med učiteljske sile na univerzo in je omogočil, da se je nekaj let pozneje ustanovila češka univerza. (L. 1882.) Ljudje iz takratne generacije stojijo danes tudi na prvih parlamentarnih mestih, med prvimi češkimi pisatelji, sodniki, industrialci itd.« Isto omenja tudi bivši rektor češke univerze dr. Jaroslav Goll v svoji knjigi: »Rozdělení

¹ Vlčkova »Osvěta«, lanski letnik, julijeva številka: »Slovinská universitní otázka«.

Pražské University Karlo-Ferdinandovy roku 1882. a počátek samostatné university České.» (Praga 1908.) Češka univerza je imela takoj v začetku nekatere odlične učenjake, ki se lahko merijo z največjimi nemškimi učenjaki. Posebno so zasloveli profesorji na juridični fakulteti, kakor n. pr. Randa, Ott, Zucker, Hanel, Tališ, Pražák, Stupecký, Bráf, Kaizl, Heyrovský, Storch, Čelakovský itd. Izmed prvih profesorjev na češki filozofični fakulteti omenjamo sledeče: Tomek, Studenička, Hattala, Kvičala, Gebauer (znan iz spora za kraljedvorski rokopis), Strouhal, Goll, Rezek, Jarnik, Masaryk, bivši docent dunajske univerze itd. Ravnotako je zaslovela kmalu tudi češka medicinska fakulteta (n. pr. profesorji Maixner, Hlava in drugi), ki stoji sedaj gotovo med prvimi slovanskimi medicinskimi fakultetami. To pa ne bi bilo mogoče, ako se ne bi bili češki akademiki že v mladih letih oprijeli znanstvenega dela.

Pri nas pa je vedno veliko preveč kričanja, zabavljanja in puhlega frazerstva, intenzivnega znanstvenega dela pa veliko, veliko premalo! V eni izmed zadnjih številčk »Omladine« je razpravljal jurist Weigl o slovenski pravni fakulteti ter poudarjal, kaj bi lahko storili naši pravniki, ako bi se zavedali svojih dolžnosti. S kritiko se popolnoma strinjamo, vendar od starejše naše inteligence ne upamo veliko, pač pa je dolžnost mlajše generacije, da zapiše na svoj prapor: »Znanstveni študij in znanstveno delo je prva narodna dolžnost slovenskega dijaštva.« Ako se slovenska akademična mladina res oprime temeljitega znanstvenega študija, smemo upati, da dobimo v doglednem času slovensko univerzo, ki jo tako krvavo potrebujemo. Saj je znana resnica, ki jo že čivkajo vrabci na strehi, da univerz ne ustanavljajo politiki, ampak pred vsem znanstveniki. Tega se zavedajmo in po tem se tudi ravnajmo! Mi hočemo imeti univerzo, ki bo popolnoma enakopravna in enakovredna drugim avstrijskim univerzam, ne pa vzgojevališče birokratov, podobno kakemu srednješolskemu zavodu.

Na konec še nekaj besed! Jasno je, da smo si danes z ostalimi Jugoslovani bolj tuji nego si mislijo tisti navdušeni Jugoslovani, ki rešujejo jugoslovansko vprašanje pri polnih časih v sladkem vinskem objemu in pojejo na zdravje Jugoslovancev »Lepo našo domovino« in »Slovenec in Hrvat«, za kulturni in gospodarski napredek slovenskega in hrvaškega ljudstva pa ne storijo ničesar. Tudi tisti niso pravi Jugoslovani, ki pravijo, da konfesionalna vprašanja ne smejo deliti jugoslovanskih narodov, sami so pa — iz konfesionalnih vzrokov — proti trializmu zaedno s Slovenci, ker bi se hrvaški katoliški element okrepil, ako bi se tudi slovenske dežele združile s Hrvatsko, Slavonijo, Bosno in Hercegovino ter Dalmacijo. Pravi Jugoslovani v Gajevev in Vrazovem duhu je namreč tisti, ki ne loči, ampak združuje, ki ne razdira, ampak zida, ki izobražuje naše kmečke in delavske sloje ter jih dviga kulturno in gospodarsko, pravi Jugoslovani je znanstvenik, ki poudarja, da moramo Slovenci in Hrvati in sploh Jugoslovani skupno delovati na znanstvenem polju, se medsebojno spoznavati in podpirati v naših kulturnih stremljenjih, pravi Jugoslovani so vsi tisti, ki delujejo na kateremkoli polju za izpopolnitev jugoslovanske kulture.

Stoletna politika avstrijske nemške vlade je bila: Divide et impera! Visoki diplomati prejšnjih stoletij so nas politično razdelili na več držav, baron Rauch in graf Aerenthal pa sta nedavno inscenirala proti nam prosluli »Zagrebski veleizdajniški proces« in ravnotako podli »Friedjungov proces« na Dunaju. Vse ni nič pomagalo. Razdeliti nas ne morejo trajno, kajti iz src nam ne morejo izrupati zavesti, da tvorimo Jugoslovani eno kulturno celoto. Ločeni smo še sicer, a mi se hočemo združiti, združiti na temelju novega ilirizma, na temelju dela za kulturno in gospodarsko povzdigo jugoslovanskih narodov. Naš program je: Ut omnes unum sint!

Andrej Veble:

Slovensko vseučiliško vprašanje.

V praškem listu »Union« je objavil dr. M. Rostohar dne 24. in 26. aprila dva članka o slovenskem vseučiliškem vprašanju. Dr. Rostohar omenja zadnje parlamentarne dogodke, ki so v zvezi z vprašanjem italijanskega in slovenskega vseučilišča. Italijansko vseučiliško vprašanje se ne sme rešiti brez Jugoslovanov in proti nam. Pomniti moramo, da živi na jugu naše monarhije eninpol milijona Slovencev in 750.000 Hrvatov, ki pač zaslužijo, da ravna vlada z nami enako pravično kakor z Lahi, katerih je v Avstriji nekaj nad 720.000. Vlada mora misliti tudi na novi deželi Bosno in Hercegovino, kjer živi blizu dva milijona Jugoslovanov, da ne preplavijo teh dežel Madžari s svojimi uradniki. Vprašanje slovenskega, oziroma jugoslovanskega vseučilišča se ne da ločiti od laškega vseučiliškega vprašanja.

Sedanji položaj je po Rostoharjevem mnenju zelo ugoden za nas, samo treba se je odločiti. Kako pa se naj reši naše vseučiliško vprašanje? Dr. Rostohar pravi: »Wenn man die geographischen und politisch-nationalen Verhältnisse in Betracht zieht, so zeigt sich uns in den Hauptzügen die Methode, nach der man bei der Lösung der Hochschulfrage im Süden vorzugehen hätte. In Triest ließe sich eine vollständige südslavische Universität für zweieinhalb Millionen ideal unterbringen. Man soll bedenken, daß dies die einzige Universität mit der medizinischen Fakultät im Süden wäre. Eine solche ließe sich aber nur in Triest errichten. Die Italiener als Minorität hätten allen Grund, diese Universität zu besuchen, wenigstens die medizinische und philosophische Fakultät, da an eine vollständige italienische Universität kaum zu denken ist. Den zwei Millionen von Bosnien und Hercegowina würde eine philosophische-juridische Hochschule mit einer agrar-technischen Fakultät vorläufig genügen.« (»Union«, 26. aprila, str. 1. in 2.)

K Rostoharjevim izvajanjem pripomnimo sledeče:

Nevarnost, da pride laška univerza v Trst, je res zelo velika. Večina nemških poslancev, vsa socialna demokracija, velik del Poljakov in Lahi bi glasovali za Trst, ako pride danes ali jutri do glasovanja. V vsakem slučaju bi bili Slovenci poraženi, tudi če bi bila vsa »Slovanska Enota« z nami. Treba bo torej napeti vse sile, da se rešimo iz te zagate. Ne preostaja nam nič drugega kakor: brezobziren boj sedanjemu vladnemu sistemu. Ako se izpremeni političen položaj v korist Slovanom, bodo stale stvari čisto drugače kot sedaj.

Sedanji položaj ni za nas ugoden, temveč skrajno kritičen. Dr. Rostohar se zelo moti, ako misli, da bi Italijani v sedanjem političnem položaju dovolili Slovincem vseučilišče — v Trstu. Saj nam ne dajo niti ljudskih šol. Dr. Rybář je omenil v nekem svojem govoru, da se je vršil svoje dni v zadevi laškega vseučilišča pogovor laških in slovenskih primorskih poslancev, ki pa ni rodil nobenih uspehov. Slovenci bi še dovolili Italijanom univerzo v Trstu, ako dobimo za to primerno kompenzacijo na šolskem polju, ki pa sme biti edinole slovenska univerza v Trstu, ne kaka srednja šola ali še celó par ljudskih šol. Laški poslanci pa so izjavili, da ne morejo ničesar obljubiti, ker je vse odvisno od Tržačanov. Ti pa so seveda sploh proti vsaki kompenzaciji in še slišati nočejo o sporazumu s Slovenci.

Z znanim sklepom goriškega deželnega zbora, da naj se ustanovi laška univerza v Trstu, slovenska pa v Ljubljani, se nikakor ne moremo strinjati, obžalujemo, da se je sploh kaj takega sklenilo (s pomočjo slovenskih poslancev), akoravno so nam Lahi s tem sklepom indirektno priznali pravico do lastnega vseučilišča. Obžalujemo pa tudi, da se je zadeva slovenskega vseučilišča spravila v še hujšo zagato s skrivnostnim komuniquejem in čudežnimi popravki »Saveza Južnih Slavena«. Taki pojavi silno

škodujejo našemu vseučiliškemu vprašanju in pričajo, da niti v najvažnejših kulturnih zadevah nismo edini.

O jugoslovanski in laški univerzi v Trstu nočem razpravljati. Dvoim, da bi Lahi obiskovali našo filozofsko in medicinsko fakulteto, ker niso posebni prijatelji slovenskega jezika in sploh Slovanov. Za sedaj bi bilo veliko primernejše, ako bi se ustanovila v Zagrebu medicinska fakulteta, za katero se že delajo priprave.

Usoda slovenskega in laškega vseučilišča je odvisna od pravične rešitve slovensko-laškega spora. Dokler ne priznajo laški poslanci tržaškim Slovincem eksistenčne pravice, dokler nam ne dovolijo potrebnih šol v Trstu in Istri, tako dolgo Italijani ne smejo dobiti svojega vseučilišča, najmanj pa na vročih tržaških tleh. Med slovenskim in laškim vseučiliškim vprašanjem mora biti junktim, od tega ne smemo odnehati niti za las. Ali dobijo Lahi svoje vseučilišče bodisi na izključno italijanskih tleh, bodisi na Dunaju, Slovenci pa istočasno v Ljubljani, ali pa prideta obe univerzi v Trst (seveda ne pod eno streho, kakor je svoje dni predlagal dr. Slanc), drugače ne bo miru med nami. Slovenci ne smemo zapustiti svojih krvnih bratov v Trstu, ki bijejo orjaški boj za svoj in za obstanek celega slovenskega naroda. Ob Adriji se odločuje naša usoda, ali ostanemo gospodarsko in kulturno samostojni in svobodni, ali pa postanemo sužnji drugega, močnejšega naroda. Naša narodna lega je silno ugodna za ekonomski in kulturni razvoj slovenskega kakor tudi hrvaškega naroda, morje, ob katerem prebivamo, nam takorekoč samo kaže pot do gmotnega blagostanja, pogoji za povzdigo naše trgovine so tako ugodni, da si boljših sploh ne moremo misliti. **Ob Adriji je bodočnost jugoslovanskih narodov.** S tega stališča moramo presojeti pomen Trsta in važnost italijanskega vseučiliškega vprašanja. Trst niso izključno italijanska tla, v Trstu se združujejo naši najvažnejši narodni in življenjski interesi.

Nehoté se nam vsiljuje misel, da se v bližnji bodočnosti odloči usoda slovenskega vseučilišča, ali ga dobimo istočasno z Lahi, ali pa bomo morali čakati nanj še desetletja in desetletja. In zopet bomo romali od Poncija do Pilata in beračili, naj se nas spomni visoka vlada, ki ima za nas vedno gluha ušesa, slovenska visokošolska mladina pa bo kakor doslej trpela — duševni glad. Ali je res usojeno našemu narodu, da mora biti suženj drugim? Ali je res naši vladi ljubša laška irredenta kot vednozvesti jugoslovanski narodi? Poslanci! Na vas je sedaj ležeče, da postavite res jugoslovansko stvar nad vse osebne in strankarske pomisleke, kakor je izjavil dr. Šusteršič na shodu v Mariboru. Vsaj v tem najvažnejšem vprašanju naj se doseže edinost Slovencev in Hrvatov in enoten, jasen program.

Fr. Stelè:

Grunwald.

»Więc tobie, wielka, święta przeszłości,
i tobie, krwi ofiarna, niech będzie chwała
i cześć po wszystkie czasy!«

(Sienkiewicz: Križarji.)

Dne 15. julija tega leta praznujejo Poljaki v Krakovu na najslavesnejši način 500letnico bitve pri Grunwaldu. Vsak čitatelj »Zore« je gotovo že čul to ime, a ni vedel zakaj je postala ravno ta bitka v slovanski in svetovni zgodovini sploh tolike važnosti. To naj vam na kratko razjasni naslednji sestavek.

18. februarja 1386. se je vršila v Krakovu nenavadna slovesnost. Vladarica Poljske, kraljica Jadviga, se je poročila z vladarjem Litve Vladislavom Jagiełlo, ki je tri dni poprej prejel sv. krst. Poročilo je pomenjala zvezo Litve s Poljsko. Kmalu nato se je odpravil Vladislav, s sijajnim spremstvom obdan, na Litvo, svojo domovino, ki je bila še poganska, da jo pridobi za katoliško vero. To se mu je tudi posrežilo; Litva se je izpreobrnila. Medtem pa se je odpravila Jadviga v takozvano Rdečo Rusijo (zahodna Galicija), ki se ji je podvrgla z Lvovom na čelu; kmalu nato so se poklonili tudi podoljski in moldavski vladarji. Tako je postalo iz male Poljske v kratkem času obširno kraljestvo.

V Malborgu (Marienburg) ob izlivu Visle je bilo takrat središče nemškega križarskega reda, ki je bil že okoli poldrugsto let skoro neomejen gospodar na evropskem vzhodu. Imel je namen širiti katoliško vero med poganskimi narodi vzhodne Evrope, izrabljal pa je to svoje poslanstvo v to, da si je utrjeval kolikor mogoče svetno oblast med prizadetimi narodi in se bogatil na njihov račun.

Najbližje so mu bili Poljaki in Litvini, zato so tudi ravno ti dvoji največ trpeli pod njegovim pritiskom. Poljaki so bili itak že katoličani, sedaj so pa še Litvini pristopili h katoličanstvu, in obe državi sta se združili — to je bilo veliko dejstvo, katero je najprvo odvzelo Križarjem pretvezo, da bi začeli kak boj z Litvo, češ da gredo izpreobračat, na drugi strani pa se je na ta način postavila proti njim sila, ki je pomenjala zanje biti ali ne biti, kakor hitro se hoteli še dalje živeti na račun evropskega vzhoda. To pa je bil pogoj njihove moči, zato so se morali enkrat pomeriti z novim sosedom. Odločilni boj je bil le še vprašanje časa.

Končni obračun je prišel šele po dobrih dvajsetih letih, ker so se v državi Vladislavovi sami porajala vedna nesoglasja med njim in njegovima sorodnikoma Witoldom in Skirgiełhom. Križarji so znali dobro intrigirati in pridobiti sedaj tega, sedaj onega na svojo stran, tako da so nastajali vedno novi težki zapletki. Posebno Witold je bil nevaren v protigrigi za Jagiełla, ker je bil hraber, odločen in poln najvišjih načrtov. Sanjal je o tem, kako bo s pomočjo Križarjev pognal Tatarje iz Evrope in potem sam zavladal nad celim evropskim vzhodom. Te sanje pa mu je kruta resničnost bitve ob Vorskli, 12. avgusta 1399, razpršila v nič. Bil je popolnoma potolčen in je spoznal, da je njegova rešitev edino v tem, da se kolikor mogoče trdno oklene trdne Poljske.

In res je prišlo do zveze med njim in Jagiełlom začetkom leta 1401. Po pogodbi, ki sta jo naredila, je ostal Witold dosmrtni vladar Litve, po njegovi smrti pa pripade Litva poljski kroni.

Tako utrjena poljsko-litevska zveza nikakor ni mogla razveseliti Križarjev, ker čim trdnejša je postala ta zveza, tem bolj je bilo ogroženo njihovo stališče na evropskem vzhodu. Sicer tudi dosedanja leta Vladislavovega vladanja niso bila brez pohodov Križarjev proti Poljski in Litvi, a do kake velike, vseodločilne bitke ni prišlo. Sicer so bili Križarji vselej odbiti, a ti ponesrečeni pohodi jim niso prišli do živega, samo še bolj so poostrevali razmerje med obema silama.

Vendar pa je bila končna odločitev neizogibna prej ali slej. Mogoče da bi se bila že prej izvršila, da ni stal na čelu Križarjev miroljubni veliki mojster Konrad Jungingen. Gradivo za spor je bilo vse pripravljeno: na poljsko-križarski meji obmejni spori, med Litvo in Križarji pa kneževina Žmudzka (Samogitien), ki jo je Witold odstopil Križarjem, da bi ga podpirali pri njegovem prodiranju proti Tatarom. Žmudžini so bili še pogani, zato so jih Križarji z ognjem in mečem izpreobračali; prebivavci so pa bežali na Litvo in pričakovali pomoči od Witolda. Witold jim je po svoji zvezi z Jagiełlom tudi posvetil svojo pozornost in tako je bilo treba samo še tretjega: bojevitega velikega mojstra, kakor je bil Urh Jungingen, ki je sledil svojemu bratu Konradu.

Križarjem nikakor ni ugajalo, da se je Witold začel bolj brigati za Żmudź, zato so vprašali pri Vladislavu za pojasnilo, ta je pa odgovoril, da mora pač stati na strani Witolda, da pa rad posreduje, če že hočejo. Vojna je bila neizogibna; Križarji so začeli. Napadli in opustošili so poljske obmejne kraje; na drugi strani pa je v kneževini Żmudzki nastal upor proti Križarjem. Vender niso bili niti Poljaki, niti Križarji zadostno pripravljene za vojsko, zato so se začela pogajanja s posredovanjem češkega kralja Vaclava in ogrskega Sigmunda Luksemburškega; vendar niti eden niti drugi ni imel sreče s svojim posredovanjem; Poljaki so se med tem pripravili, njihove vrste je pomnožilo tudi mnogo čeških prostovoljcev, med njimi je bil tudi poznejši vodja Husitov Jan Žižka. Tudi Vladislav se je sedaj odločil, da udari. Združil se je z Witoldovimi četami in obrnil svojo pot naravnost proti Malborgu. Dne 9. julija je združena vojska prekoračila prusko mejo. Pri Grunwaldu in Tannenbergu so se jim postavile nasproti križarske čete. Dne 15. julija je prišlo do bitve. Poveljniki poljskih čet so bili: kralj Vladislav sam (sredino in vrhovno poveljstvo), Witold (desno krilo) in Zyndram z Maszkowic (levo krilo). Spočetka je šlo Nemcem dobro, potem se je pa sreča obrnila na poljsko stran in ob zahodu solnca je bil poraz Križarjev popolen; tudi veliki knez je padel. Ogromni poraz je čudno vplival na podanike Križarjev; kamor je prišla poljska vojska, povsod so se ji brez boja vdali. Poljaki so prišli do Malborga in ga začeli oblegati. Vendar obleganje ni imelo zaželjenega uspeha. Witold se je namreč kmalu po bitvi pod Grunwaldom iz neznanega vzroka odločil od Vladislava; ogrski kralj je napadel okolico Novega Sącza, in bati se je bilo, da tudi moskovski knez ne napade Litve ter da bi nemške čete ne prišle Križarjem na pomoč; zato je moral Vladislav opustiti obleganje. Leta 1411. je sklenil mir s Križarji v Torunju. Križarji so mu odstopili Żmudź kot dosmrtno last Witolda in Jagiełła, na drugi strani pa vrnili Poljski obmejne kraje, radi katerih so bili večletni spori; plačati so morali tudi precej v denarju.

Prva posledica te bitke, v kateri je bila zlomljena za vselej moč nemških vitezov, je bila velike važnosti za državo samo. Leta 1413. so se namreč v takozvani horodelski uniji še bolj utrdile vezi med Poljsko in Litvo, kar je bilo velike važnosti za ugled države na zunaj. Tudi Sigmund, ogrski kralj, se je pogodil s Jagiełlom in pri Čehih so dobili Poljaki velik vpliv. Ko so po smrti Husovi nastale zmešnjave na Češkem, so se Čehi obrnili na Vladislava, naj sprejme češko krono, česar on ni storil iz verskih ozirrov (Husiti). S Križarji je pa šlo sedaj hitro navzdol. Prišlo je kmalu do novih bojov s Poljsko, pa so bili vedno poraženi.

Leta 1454. so pruski stanovni odpovedali pokorščino Križarjem in pozvali Kazimirja Jagiełlonca, naj jih sprejme pod svojo oblast. Sledila je vojna med Poljsko in Križarji, ki je bila končana leta 1466. z mirom v Torunju. Poraz je bil usoden, celo Malborg, svojo stolico, so Križarji odstopili. Obdržali so le del pruske zemlje s Kraljevcem in še to kot poljsko leno. Izlivi poljskih rek so prišli po tem miru v poljske roke in tako so se odprla čisto nova pota poljski trgovini. Križarska slava pa se ni nikdar več opomogla.

Nekateri iščejo kakor povsod, posebno v tej bitki nekega vseslovanškega značaja. Mislim, da je to čisto nepotrebno. Res so se bojevali takrat s Poljaki vred tudi Čehi in Rusini in je malokdaj bilo češko-poljsko prijateljstvo tako resnično kakor ravno v tem času, a kljub temu mislim, da je nepotrebno to stvar posebno poudarjati, ker je bilo Slovanov, zunaj poljskega kraljestva bivajočih, z ozirom na domače čete le majhno število, in si tudi ne moremo misliti, da bi jih bili kaki višji slovanski cilji vodili v boj kakor bojaželjnost. Kljub temu pa je grunwaldsko slavlje vseslovanško slavlje, čeprav mogoče na zunaj ne bo imelo tega značaja. Poljaki so eden najbolj kulturnih narodov slovanskih, in zato se mora vsak pošten

Slovan veseliti slavlja v spomin enega največjih junaških činov nekdanje svobodne Poljske.

Opozarjam na koncu čitatelje »Zore« na Sienkiewiczzev roman »Križarji«, ki ga imamo v slovenskem prevodu. Vrší se v časih, katerih slavni spomin letos obhajamo, in se konča s krasnim popisom bitve pri Grunwaldu.

Ksaver Meško:

Pisma.

III.

Vsak izmed nas ima svojo Golgoto, in vsak mora imeti svoj veliki petek. Nesrečen, kdor ga nima! In sicer ne le enkrat v letu, ne, vsak dan! Ker slednji dan moramo sami sebe in svoja slaba nagnjenja križati.

Ne mislim le na velike strasti, ki prej ali slej križajo nas, če mi njih pravočasno ne premagamo in ne zamorimo. Ker konec vsake strasti je katastrofa. Mislim na malenkosti. Te so v vsakdanjem življenju skoro še važnejše, ker jih le preradi prezremo in se jih premalo bojimo. Tako nas lahko naposled popolnoma podjarmijo.

Te je treba vsak dan križati!

Žal, da se na razne malenkosti pri naši vzgoji premalo pazi in se jim posveča prepovršna skrbljivost. Pri domači vzgoji že premalo, v šoli navadno nič ali ne mnogo več kot nič. Tako nam šole pač vzgajajo učenjake, a ne plemenitih značajev. In kaj nam je pomagano s tem, če hodijo po domovini ljudje, napihnjeni od učenosti kakor Čičev meh od kisa — sicer se navadno v svoji domišljavosti le sami bolj napihujejo, nego bi jih resnična učenost, ki je navadno zelo skromna in ponižna — a srca so prazna ali polna smeti in neotesana kakor štor, ki ga je smolar ravnokar iz zemlje izkopal! Več škodujejo narodu taka srca, nego mu koristijo. Zakaj ta srca vendar ne morejo imeti plemenitih namenov, ker plemenitosti ne umevajo. In kaj je vse človeško delo brez plemenitih namenov?

Žalostno je to v življenju, da imajo mnogi zmisel in skrb za vse, za srce ne. Studirajo to in ono, še drugim očitajo, da študirajo premalo, dasi morda z večjo skrbjo in z globljim umevanjem nego očitavci sami, a gredo mimo lastnega srca, preko lastnega srca! In vendar je naše srce prva, najvažnejša knjiga, ki bi jo naj proučevali najbolj marno, ne le z največjim zanimanjem, ampak tudi z velikim strahom, da to in ono važno v njem prezremo. S strahom tudi, da prezremo v kakem kotu skrito malenkost, prav majhno opazko pod črto, ki pa je za umevanje te najgloblje knjige božje in za umevanje vseh drugih src morda odločilne važnosti.

Taki ljudje se mi zde diletanti življenja. Ne maram jih, ne njihove navidezne učenosti, ne njihovih otljih besed! Če govori tak človek, kaj govori iz njega? Ničesar božjega, ta majhni človek sam! Isti človek, ki je istoveten z egoizmom, z napuhom, s samoboštvom. Če bi molil takšen pred menoj, najsi tudi tako goreče in pobožno, bi ga vprašal: »Koga moliš? — Pač samega sebe!« — Ker iz vsake besede molitve bi govoril isti človek neskončni napuh, samcljubje, samooboževanje. — Ničesar božjega ne more biti v takih srcih. Takih Jezus iz Nazareta ni blagroval, blagroval pa je male in ponižne, v duhu ponižne in v srcu blage.

Biser bi naj bilo sleđnje srce. A vsak biser morajo brusiti, da dobi pravo krasoto in višjo ter najvišjo ceno. Tako bi naj bilo tudi z našimi srci. Vsak dan bi jih naj brusili, likali in čistili, da bi bila čista kakor

beseda božja, svetla kakor žarek iz očesa večne Svetosti, blaga kakor smehljaj Madone, Matere usmiljenja.

Zbrusimo vse ostrine, spilimo vse robove, ki le ranjajo one, kateri se v življenju z nami srečujejo.

Vzemimo n. pr. nagnjenost k ironiziranju. V mnogih mladih srcih ima svoj dom in varno bivališče. Ni kdove kaka podlost, a slabost je. In sicer slabost, nepopolnost, ki čestokrat našega bližnjega tako globoko rani, da rana ne zaceli vse življenje. In vsekakor kaže človek, ki vedno in vse le ironizira in se še pase na zadregi in mučni bolesti svojega bližnjega, zelo nizkotno srce.

Ne ponižajte se, mladi prijatelji, nikoli tako globoko, da bi se smejali na račun tuje bolesti. Ne osramotite se nikoli s tem, da bi smešili druge v njihovo žalost. Vedno si mislite same sebe na mestu onega, na čigar račun se smejite ali povzročate, da se smeje drugi. In se vprašajte: »Kako bi bilo pri srcu meni, če bi bil na njegovem mestu?« — Ali ne bo večjega ponosa in sladkejše radosti polno Vaše srce, če se za take zavzamete, če se pogumno in ponosno potegnete za nje in brezsrčnega ironizatorja zadenete v srce s tem, da mu pokažete nizkotnost njegovega početja? A obenem ga izkusite z ljubeznijo in z dobroto dvigniti na ono višino, ki sami na nji stojite, in s katere se ne bo upal in maral, če ima kaj plemenitega ponosa v sebi, nikoli več ponižati do brezsrčnosti proti svojemu bratu.

Božje delo je, male štiti, za nizke se zavzemati polni sočutja in polni Kristusove ljubezni, slabe in zablodle dvigati. Gojite božje v Vas! Malo moč z velikimi, vseusmiljenimi srci je med nami. Mnogo krivde na tem moramo zapisati, kakor smo rekli, na rovašč vzgoje, na račun šole. A kultivirajte sami svoja srca! Dan na dan! Izmed najvažnejših nalog Vašega življenja Vam bodi kult srca, lastnega in src Vaših bližnjih. Naj izidejo iz Vaših mladih vrst dolge vrste apostolskih mož, z ljubeznijo, z usmiljenjem in s sočutjem Kristusovim v srcih. Zakaj »blagor usmiljenim, ker bodo dosegli usmiljenje...«

LISTEK.

Čitateljem. Pričujočo številko smo posvetili slovanskim obletnicam, ki jih to leto obhajamo. 30. junija 1810 je bil rojen Stanko Vraz, največji slovenski Ilirec in najpridnejši delavec za ilirske ideje poleg Ljudevita Gaja, čegar spomin smo lansko leto kratko počastili. Ta leta 1909 do 1913 so tudi nepretrgan stoletni spomin Napoleonove Ilirije, v katere obližju je stala zibelka modernega slovenskega preporoda. In še tretjega se spominjamo v tej številki, to je veliko slavlje, ki ga letos praznuje poljski narod, 500-letnice bitke pod Grunwaldom. Naj bo slava in čast možem, katerih imena so združena s temi dogodki in vsem tistim, ki so delovali pod njihovim vodstvom, a zgodovina molči o njihovih imenih! — Uredništvo.

Leto 1909. in katoliško dijaštvo. Pod tem naslovom je prinesla »Studentska Hlídka« (števil. 3. in 4.) izpod peresa J. D—k. članek, ki nas je zelo vzradostil. Priča nam namreč živo, kako globoko so razumeli Čehi pomen, ki ga ima za razvoj katoliške stvari med slovanskim dijaštvom ustanovitev »Slovanske lige katoliških akademikov«. Pisatelj popisuje v navdušenih besedah dva važna dogodka leta 1909: shod češkega katol. dijaštva v Kraljevem Gradcu in pa, kakor že omenjeno, ustanovitev »S. L. K. A.«. Krepko označi napredne fraze o slovanski vzajemnosti kot prave fraze, katoliško dijaštvo pa, zvezano v »S. L. K. A.« dela smotreno in krepko za to idejo. Le mimogrede predlaga

referent, naj bi se vršil letos tudi tako velik sestanek, kakor je bil lani ustanovni občni zbor »Ligin« na Dunaju. Stvar ni napačna in je ne smemo prezreti. Po pravilih se vrši redni občni zbor vsaki dve leti, izredni sicer po potrebi ali na zahtevo tretjine članov; načelstvo, v katero pošlje vsako naše društvo na vsakih deset članov enega zastopnika, ima pa svojo sejo vsaj enkrat v letu in slednjič predsedstvo na Dunaju ima svoje seje večkrat na leto. In mislimo, da govorimo čisto v zmislu pravil, če izrazimo svoje mnenje takole: Občni zbori »Ligini«, nastavljeni na dve leti, imajo v glavnem namen, da volijo funkcionarje, izvedejo revizijo, registrirajo napredke naše stvari ter slednjič rešijo eventualna nesporzumljenja. Za podrobno, tekoče delo pa taka naprava ni, ker je preveč okorna, niti se je ne morejo tovariši v toliki meri udeležiti vsled krajevne razdalje, kakor bi bilo za to potrebno; ti občni zbori so samo manifestacije, podrobno delo pa leži na posameznih društvih, ki res lahko tozadevno uspešno vodijo tekoče zadeve, vsako v svojem delokrogu, vsako po svoji najboljši moči. Nekaka centrala za direktive in cilje nadaljnega dela se mi pa zdi načelstvo: tu naj se predlagajo novi skupni načrti za bodoče leto, dajejo novi impulzi, da jih poneso zastopniki v načelstvu vsak v svoje društvo, ki jih skuša udejestviti.

Zelo važna institucija so pa tudi naši dijaški listi, naša glasila, pri katerih pa ravno pogrešam še vedno zadostnih informacij o bratskih društvih in narodih ter njih delu, dasi smo tudi v tem oziru zlasti v zadnjem času že veliko napredovali. Ravno zoticami o dijaštvu, oziroma bratskem narodu lahko pripomremo na eni strani veliko k vsestranskemu medsebojnemu spoznavanju in zblizanju, na drugi strani pa lahko uspešno izmenjujemo ravno na tem javnem prostoru svoje misli in jih diskutiramo. Res je, da imajo naša glasila v prvi vrsti namen, služiti vsako svojemu dijaštvu, — le tako jim je tudi mogoč obstanek — res je pa tudi, da lahko na ravno označenem potu store vsako pri svojem dijaštvu veliko za skupno korist.

Govorili smo o naših oficijelnih skupnih sestankih in rekli, da vsled velikih težkoč ne dosegajo v polni meri svojega namena. S tem pa še ni rečeno, da smo proti njim. Nasprotno, ravno tak oseben stik je največjega pomena za našo stvar. In porabiti moramo vsako priliko, da obiščemo eden drugega, četudi le v manjšem številu; tako bo naša zveza vedno ožja. Tisti časi, ko smo komaj vedeli eden za drugega, so minuli! Slovensko katoliško dijaštvo ne bo priredilo letos nobenega velikega skupnega sestanka, kamor bi lahko vabilo tovariše iz »Lige«, ampak se bo posvetilo intenzivnemu podrobnemu delu po podružnicah in pododborih »Slovenske dijaške zveze« ter njihovim sestankom; podobno bo najbrže tudi pri drugih Ligaših. Le Poljaki bodo nastopili pri grunwaldski slavnosti, upamo, da tu tudi drugih zastopnikov ne bo manjkalo.

Drugo leto 1911 pa priredimo tudi mi zopet večji sestanek ob priliki desetletnice »Zarje« v Ljubljani, najbrže skupno z brati Hrvati. In predsedstvo »S. L. K. A.« je sklenilo, da se naj vrši redni občni zbor Lige ob tej priliki v Ljubljani. Tako se bo nudila bratom Čehom in Poljakom prilika, da si ogledajo v velikem številu našo Ljubljano, da si ogledajo — zakaj s sestankom bodo združeni ravno za severne goste izleti — svetovno znano postojnsko jamo, Trst in sinjo Adrijo, mogoče Benetke, Gorico in kranjski raj — Bled. In pripravljalni odbor bo pač poskrbel za vse potrebno, kakor stanovanja, vodnike itd. — Za tedaj Vas pa že sedaj najiskreneje vabimo!

Fr. Ks. Meško: Za tichých večerů. Knihovna vybrané četby, II. zv.; v Pragi 1910. V področju znane češke katoliške revije »Meditace« je začela z letošnjim letom izhajati knjižnica z navedenim naslovom, katere drugi zvezek obsega Meškove »Tihe večere«. Prevajalec je Slovencem dobro znani Rudolf Linhart, ki se že več let peča s prevajanjem iz slovenščine, posebno s prevajanjem Meška. »Tihi večeri« so pač ena najlepših Meškovih knjig. Dijaki, ki se hočete učiti češčine, sezite po tem prevodu. »Kni-

hovna vybrané četby« izhaja v sešitkih vsakih 14 dni. Posamezni sešitek stane 10 vinarjev. Meškovo delo se začena v 3. sešitku. Frst.

Iz Prage. Ko bodo te vrstice zagledale beli dan, bo slovensko katoliško akademično društvo »Dan«, če ne bo posebne nesreče, že gotovo. In gotovo bo čitatelje »Zore« zanimala zgodovina priprav za to društvo.

Prvi, ki so našo namero oznanili širši slovenski javnosti, so bili slovenski svobodomiselnih kolegi, ki so obenem v »Slov. Narodu« ponovili stari radikalni refren, da so tla v Pragi za nas prevroča, zagotavljali, da se je razdor med slovenskimi visokošolci ponesrečil, v Pragi sami pa na za akademike značilen način, skušali delati sitnosti. Ker se je poizkus ponesrečil in dosegel popolnoma nasproten uspeh, ga za enkrat zamolčimo. Če bo treba, ga objavimo pozneje kot važen dokument za karakteristiko slov. akad. dijaštva.

Zares bratsko so nas sprejeli bratje Čehi iz »Češke Lige akademične« in iz »Društva Arnošta« iz Pardubic. Toliko požrtvovalnosti bi komaj od »Danice« in »Zarje« mogli pričakovati. Prijetno nas je iznenadilo, da sta ti dve društvi ob našem prihodu, ko so nas slovenski akademiki pozdravili kot razdiralce, na občnem zboru »Č. L. A.« dne 1. maja sklenili, še tesneje strniti svoja pota, da je »Č. L. A.« izvolila največjega propagatorja slovenske vzajemnosti za predsednika (Bartoš), postavila kot prvo točko v programu za bodoče leto — gojiti kar najožje stike s katoliškimi Slovani. Ah, ta razdor!

Tu naj napišem še par vrstic o »Č. L. A.«, ker je imela ravno sedaj občni zbor. Članov ima okoli 70. Društvenega življenja se jih od teh udeležuje 20 do 30. Na te pa so lahko katoliški Čehi ponosni. Kakor je bilo razvidno iz odborovega poročila, izvršujejo častno nalogo katoliškega dijaštva. In z velikimi upi smemo zreti v bodočnost katoliške misli med bratskim češkim dijaštvom.

Vidi se torej, da je bratska vez med slovenskim in češkim katoliškim dijaštvom trdnjša kot kdaj, z bratsko vezjo s slovenskimi gg. kolegi bo najbrž večji križ, reči pa smemo, da mi v tem oziru ne bomo delali ovir.

Opomba upravnishva:

Ker se bliža tekoči letnik že h koncu, prosimo vljudno, da vsi tisti, ki naročnine še niso poravnali, to takoj store, da moremo urediti naše račune še pred sklepom letnika.

Veslav: Ko poje zvon . . . Ako ste skladbo sami zložili — in o tem ne smem dvomiti — brezdvomno kažete talent. Vendar pa skladba, kakršna je sedaj, ni zrela za javnost. Glavna napaka pri njej je, da se prične v des- mesto v as-duru. Take napake v tonalistiki delajo pogosto začetniki. To vem iz lastne izkušnje. Dalje so med 1. in 2. taktom v zadnji vrsti grde nevzporedne oktave med sopranom in tenorom. Par mest je tudi glede deklamacije nekoliko šibkejših: »Oče večni«, ker stoji poudarjeni zlog na lahki taktovi dobi (sopran v 1. taktu zadnje vrste na prvi strani); in »i mi živéli kdaj« v tenoru. V zadnji vrsti (1. takt) se nahaja med altom in tenorom neharmonična prečito (opreka, Querstand). — Priporočam Vam, da študirate harmonijo in potem še kontrapunkt. Proučavajte vzorne skladbe priznanih skladateljev in le še kaj zložite. Tudi to pesem lahko toliko popravite, da bo dobra. Prvi del se mora na vsak način gibati odločno v as-duru, t. j. v onem tonovemu načinu, v katerem se pesem tudi konča. Pošljite nam še kaj, če bo kaj posebnega, Vam Zora tudi rada napravi veselje, da kako reč priobčl.

Alfa. — Skoro vse me je zadovoljilo, — nekatere stvari so se mi zdele naravnost lepe in zelo posrečene. Če bi se nam na Dunaj pošljalo več takih produktov, bi semintja ocene veliko ugodneje izpadle. Pa še par podrobnih opomb!

J. L. — »Skrivnost.« — Zelo dobro; vidi se, da ne samo slutite pesniško zvanje v svojem srcu, ampak da je res nekaj v Vas, kar Vam

. . . bajni svet odpre, v katerem
sreča nam začenja . . .

Mi Vam želimo le mnogo sreče in vztrajnosti na dolgo pot. —

J—o: »Naročilo« se Vam je istotako posrečilo, kot »Kmetiška«, kjer se v Vas dokumentira cel Aleksandrov. — Ne vem, če ste napisali te verzice po lastnem študiju ali pod kakimi močnimi tujimi vplivi. Zadnje čase žalibog ne morem vsled premnogih poslov zasledovati pesmi v naših leposlovnih listih; toliko mi je pa znano, da dobi sčasoma Aleksandrov morebiti svojo šolo, ki bo gledala na njega kot na svojega duševnega očeta. Pozivljam Vas najiskreneje, da greste v tem smislu in tej smeri naprej, da ne bomo v prihodnji fazi razvoja naše umetnosti zopet mi tisti, ki bomo zadnji. Študirajte ruščino in berite pred vsem A. V. Koljova, ki je tako silno vplival na našega Aleksandrova. — Pri pesmih, kot je n. pr. »Zlata voda«, bi bilo dobro, da drugi pot pridenete tudi mal komentar; tako dela tudi Zupančič. n. pr. pesem o sv. treh kraljih. — Ob priliki seveda priobčimo v »Zori«.

Cvetko Rujanov: — Vi ste tisti moj prijatelj, ki sem Vam predzadnjič rekel, da nam še kaj pošljite, da se pa temeljito potrudite! Prvi del moje prošnje ste uprav sijajno izpolnili, ker ste mi poslali kar celo zbirko pesmi; toda potrudili se pa niste temeljito, in to je, kar moram na tem mestu javno Vam v slabo vest poudariti. Kaj mislite, dragi moj, da je spisal Franc Levč svoj »Slovenski pravopis« samo za profesorje, ki potem s svojim rdečim svinčnikom straše uboge dijake. Ne, ne, — ampak ta pravopis še veliko bolj rabijo mladi študentje-poetje — kot ste n. pr. Vi. — Preveč bi mi vzelo prostora, če bi Vam hotel navesti vse napake, ki sem jih zasledil v Vaših verzih. Vi pišete: »rudeč, bod', dnarji, napoljen, dalni, dovol, nepoznam, ni vrnilo mlade dni, unameš, hotla, prijatli, vedla, zmir, uroč, zogibaš« . . . itd. Vaše rime šepajo na vseh koncih in krajih in so semintja naravnost smešne: log—odtod, postoj—nebroj, prevar—na zdár (to je smešno!), Bog—otrok, rubin—dobim, poslal—zal (schön), zlat—rad, dreves—ves, . . . Na drugih krajih moram priznati, da so rime zelo korektno, n. pr.: sem—sem, zapel—pel, spet—spet, — itd. Toda prijatelj moj, takih rim Vam prinese lahko vsak Ribničan polno krošnjo, kadar le hočete. Torej le ne prekomodno! Kaka slovenščina je n. pr. v sledečih verzih:

Jaz silim tebe ne,
da moreš me ljubiti —,
pa jokal bi se le,
da hočeš me pustiti . . .

Tako ne gre, dragi moj! — To sicer ni nobena pesniška napaka, a vkljub temu bi Vam le omenil, da je dobro, če semintja pišete bolj razločno. Vam vendar ne more biti vse eno, če čitajoče in uživajoče občinstvo bere: »Hotel bi draga . . .«, ali pa: »Hotel bi vraga . . .«. To bi bilo vendar semintja zelo sitno nesporazumljenje. — Pa v vašem ritmu ni dostikrat prav nobene konsekvence, tako da Vas prav resno opozarjam na to — zelo zanemarjeno stran.

Od Vaših pesmi so mi kolikortoliko ugajale sledeče: »Nikar, nikar!«, ki je že priobčena v »Zori«; »Pesem o sreči«, »Mamići«, »Ta veli cvet« . . . Toda vprašanje je, kdo bo pilil Vaše zanikarne verze, da bi bili zreli za »Zoro«; urednik menda ne, jaz pa tudi ne, ker bi s tem le Vašo zanikarnost podpiral. Od Vaših ljubavnih pesmi, ki so v velikanski večini, naj omenim, da mi je ugajala najbolj sledeča:

Nikoli več . . .

Sem ljubil nekdanj črno noč,
a zdaj ne več;
k ljubi hodil sem pojoč,
a zdaj ne več;
obljube ljubi sem dajal,
a zdaj ne več;
obljube sem ji spolnjeval —,
a zdaj ne več.
Dajal sem prstan ji zlata —,
a zdaj ne več;
če ona z drugimi kramlja —
sem jaz odveč —;
ne bom je ljubil jaz
nikoli več.

Ne glede na »bombončke«, ki jih tudi — dasiravno jih niste omenili v tej pesmi — ne bo nikoli več, — le krepko držite dano besedo. Za ljubico si pa izberite knjigo in resen študij in še enkrat — temeljitost. — Če sem Vas bolj trdo prijel, sem prepričan, da boste razumeli, zakaj se je to zgodilo! — Torej na svidenje!

M-j: »Na polju«. — Grem kar »in medias res« in Vam prav lepo častitam k uspehu. Pesem je zato posrečena, kot je pesem »Vlahi«, ki jo je spesnil Aleksandrov, in ki je dr. Ivan Prijatelj v svojem predgovoru k njegovim poezijam ne more prehlaviti. Menda se smem zanesti, da je originalna! — Pesem pride v »Zori«, — Vi se pa marljivo izobrazujte in z večjim umetniškim očesom romajte po naši slovenski zemlji z dovtetnim srcem za vse lepo in vzvišeno.

Dušana: »Intermezzo«. — Bile so to slike vseh slik, nedoločnih potez, sijaj pri sijaju, barva v barvi, razkošje v ozračju . . . Tako nekako sami pišete, gospodična, in isto velja tudi za Vaše umetniško stvarjenje. Ali se Vam ne zdi, da ste nametali veliko preveč barv na platno, tako da skoro ni mogoče razločiti kakega enotnega vtisa, da ni čutiti istega, kar ste poudarili.

Vzemimo en slučaj! Vi imate n. pr. zelo lepo toaleta, toda neokusna šivilja Vam razobesi po njej toliko našivov —, ki navsezadnje, četudi bi harmonirali z obleko, celoten vtis popolnoma spremenene in pokvarijo. Ali — Vi imate prav dražestno toaleta, toda na nogah kriče obleki popolnoma neprimerni čevlji in na glavi dela prav ameriškansko reklamo kak hipermoderen klobuk . . . In glejte, zopet bi Vaša toaleta ne prišla do veljave. Isto je z Vašo črtico. Vem dobro in razumem, kaj ste hoteli napisati, toda se Vam ni posebno posrečilo. Človek bi preje misli, da opisujete lep, solnca bogat pomladen dan, ne pa Vašo Mino, ki gre z jasnimi, veselim obrazom, a vendar z nekakim strahom skozi bogato s cvetjem okrašena vrata v — ječo; vsaj dosti boljše ne bi mogel označiti službe, ki jo nastopi Mina . . . Vendar pa, gospodična, velja pomisliti, če se drugim ne godi dosti bolje. In ali ne bi bilo dobro takega težkega zvanja, kamor nas pa ne glede na težkoče življenje le kliče z železno silo, oplemenititi s krščansko ljubeznijo do svojega bližnjega, z ljubeznijo do našega ljudstva . . .

Torej, gospodična, to ni zadnjič, da ste nam poslali? Pričakujemo od Vas lepših, izrazitejših stvari, ki naj bodo pisane z istim toplim čustvom, kot ta črtica. samo eno predvsem želimo: emancipirajte se od slabih Cankarjevih manir v slogu in načinu pripovedovanja.

PRVI CVETI

LEPOSLOVNA PRILOGA »ZORE«

Franč Bregar:

Pogovori o umetnosti.

2. Nekaj o lepoti.

Zadnjič smo izkušali pojasniti, da čutni užitek ni užitek lepega ter da rabimo izraz »lep« le v prenesenem in nenatančnem zmislu, če imenujemo čutne zaznave same že lepe. Danes trdimo več: užitek lepote je umski užitek.

a) To je razvidno iz analize lepega užitka. Česa je treba, da zaznamo lepoto? Umetnina ali narava — in samo s tem se pečamo, ker o nadnaravni lepoti ne govorimo — ni, da bi morala vzbuditi v nas vedno, kadar jo opažamo, estetski užitek. Mnogokrat je ta užitek druge vrste, je anestetski. Po dobrem kosilu ljubijo ljudje — skoro brez izjeme — godbo. Udobno sede na mehkih stoli in se vesele tonov, ki jim ščegečejo slušnice; o lepoti se tukaj sploh ne dá govoriti, ker je godba le neko pikantno dopolnilo kosila; okus je nasičen in sedaj zahtevajo še drugi čuti svoje pravice. Ali ako marširajo vojaki v stisnjenih vrstah, prašni, trudni in potnih obrazov, tedaj jih gromeča godba kakor poživi; ohlapne mišice se zopet napno, sklonjena telesa se vzravnavajo, težki korak se olehča; in vendar ne moremo imenovati tega fiziološkega učinka posledice zaznane lepote; enakomerni, krepki takt godbe krepča trudnega človeka kakor požirek hladne vode, a ne deluje nanj estetski. Da dobi godba estetski značaj, je treba veliko več, kot jo slišati, je treba pazljivosti in umskega dela. Glasbeno izobraženi ljudje ne večerjajo, preden gredo h koncertu, da morejo lažje uživati glasbo, opazovati prepletanje fraz, njih ponavljanje sedaj v tej legi, nato v oni, sedaj v tem glasbilu, potem v onem, da morejo zaslediti v skladbi idejo — to pa zahteva umskega dela in obenem odkriva umetnostno vrednost umetnine. — Še jasnejše je to v leposlovju, ki — ako je pisatelj pošten — sploh ne podaja nobenih čutnih mikov; v njem žive ljudje, umska in moralna bitja, ki jih ni mogoče razumeti brez umskega dela in pri katerih je užitek nujno umski.

b) Isto nam govori postanek umetnine. Kdor je kdaj pogledal v umetnikovo delavnico, kdor mu je bil ob strani pri spočetju in rojstvu umetnine, je bil priča intenzivnega umskega dela. Videl je njegovo dušno muko in njegove dvome, napeto zbiranje, izbiranje in urejevanje, ki je sad dolgih in težkih misli. In ko je ideal gotov pred umetnikovim duhom in ga je treba uresničiti, tedaj se začne ono mučno primerjanje med zamišljeno in ustvarjeno idejo, kar je izključno umsko delo. Postanek umetnosti je torej umski in nje užitek, ki vodi opazovavca po istih potih, po katerih je hodil umetnik, tudi.

c) Peljite preprostega in neukega človeka v kolinsko gotsko stolnico. Občudoval bo nje širino in dolgost ter nebotično višino, a komaj kaj več, medtem ko bo arhitekt, ki vidi, kako se vsi stavbeni deli strinjajo v eno samo harmonično celoto, kako se ista proporcija ponavlja v neštevilnih dimenzijah vsepovsod, kako se vse medsebojno podpira ter zrašča in razrašča, poln občudovanja za lepo pravičnost gotskega šestila ter se zavedel vse estetske vrednosti stavbe. In razlog, da se je arhitektu razodela lepota stolnice v vsem sijaju, medtem ko je drugi ni videl, ne more biti v očeh,

marveč v umu; videla sta obadva isto, a uživala nista obadva istega, ker ni bilo spoznanje enako. — Dajte delavcu, ki ga popolnoma absorbira težko telesno delo, kak dušeslovni roman Dostojevskega v roke, ki zahteva mišljenja ter samoopazovanja, in Vam ga bo vrnil neprebranega. Za užitek lepega je treba umskega dela, zakaj bi sicer bistrooki orel ne ljubil slikarstva in tenkoslušni tiger glasbe?

Ni torej čutna zaznava, ki provzrokuje estetski užitek, temveč umska. Lepota ni v posameznih delih, ki jih čutimo, marveč v umetni celotnosti, ki jo abstrahiramo.

* * *

a) Stara estetika je učila, da abstrahiramo pri opazovanju umetnine iz množice čutnih zaznav njih urejenost, ter je smatrala red za bistvo umetnosti. Red je znak popolnosti kake stvari; stvar je urejena tedaj, ako odgovarja svojemu smotru. Umetnina bo torej tem popolnejša, čimbolj bo odgovarjala svojemu smotru, čimbolj bo urejena.

Poglejmo, ali je res red bistven del lepote. Za zgled si vzemimo eno najlepših del, kar jih je kdaj ustvaril človek. Rubensovo »Snemanje s križa«, ki visi v antwerpenski katedrali. Kristus drsi mrtev s križa, zelo mrtev, a še lep in nadzemeljsko veličasten; kdor ga gleda, vidi, da je umrl človek, a da v njem živi Bog. Okrog Njega par Njegovih ljubljenih in zvestih; tu ni nobena gesta zaman, noben pregib slučajen, vse v njih priča o skrbeči ljubezni, spoštljivi vdanosti in globoki boli. Med njimi je Marija, in kdor jo je videl, je ne bo pozabil: to je resnično žena, ki je rodila in ki pokopuje Boga. Med njimi je Magdalena, ki tako nežno sprejema Gospodovo mrtvo telo, da govori z vso dušo, kako mnogo je ljubila v življenju in v smrti. Med njimi je sveti Janez, ki drži vso težo božjega telesa, a mirno: on je najbolj razumel Učenikovo besedo in upa vanjo. Na vsakem obrazu je izražena druga niansa dušnega razpoloženja, a vendar tvori ta skupina, beječje stisnjena okrog umrlega Boga, eno celoto: to je simbol človeštva, ki je na Kalvariji pod križem spoznalo sebe in svojo zavrženost in Boga in božjo ljubezen. — V tej mnogovrstni enotnosti, smotrni urejenosti vidimo mojstra Rubensa, a najdemo tudi vzrok svojega užitka nad sliko.

Kolikorkoli je umetnin, toliko je prilik, da študiramo v redu bistvo umetnosti. Kdor je imel srečo, da je prebral isti Dickensov roman dvakrat ter občutil ono nepopisno slast, ki jo vzbudi v človeku do dna razumljena umetniška kompozicija, ne dvomi več o tem. Umetnosti so po svojem delokrogu tako različne, umetnine same tako raznovrstne po tvarini in obliki, da zastonj iščemo med njimi skupne točke, ako prezremo njih urejenost. Le smotrno delo, ki odkaže vsaki podrobnosti konstruktivno mesto v celoti, ustvarja umetnine in mi jih uživamo le tedaj, kadar smo spoznali njih smotrnost.

b) Definirati bi torej mogli lepoto kot lastnost stvari, vsled katere se človeku, ki jih opazuje, razodene njih urejenost.¹ Red je, kakor smo rekli zgoraj, znamenje popolnosti, ker so stvari tedaj prav urejene, kadar dosega svoj namen. Iz tega sledi, da bodo umetnine tem lepše, čim popolnejše bodo prikazane stvari v svoji vrsti. Tako pridemo do istega zaključka, do katerega je prišel H. Taine (*Philosophie de l' Art. I., 33.*), ko pravi: Namen umetnosti je prikazati bistveni značaj stvari, to je, neko lastnost, iz katere po stalnem redu izvirajo vse druge ali vsaj mnogo drugih.

c) Tako pojmovanje umetnosti ima prevažne posledice. Stvar bo lepa, ako bo njen značaj izražen kolikor mogoče popolno. Neposredno izvira iz tega, da ni noben predmet sam na sebi nesposoben, da ga umetnost obdela in ga tako napravi lepega. Umetnostna zgodovina nas uči iste resnice! Kolika razlika med Venero z Mila in Rodinovo »Staro ženo«: tam vitko, lepo vzrastlo telo, ki mu skoro pod marmorjem šumi topla kri, mehki oval obraza in globoko obsenčene mirne oči; tu žena z usahlimi, globoko vise-

¹ Dosedaj smo govorili le o objektivnem delu te definicije. O nje subjektivnem delu bomo razpravljali pozneje.

čimi prsi, nenaravno razvitim trebuhom in trudna in stara do smrti. Z Venero so ustvarili Grki ideal svojega tipa, ki je nad vse lep. A komaj kaj manj je lepa Rodinova starka, kolikorkoli je neprikupna, ker je idealno ustvarjen tip žene, ki je delala in trpela, da trpi, in rodila in dojila otroke, da umrje.

Dalje sledi iz tega, da je vsaka tehnika ali katerakoli struja s čisto estetskega stališča upravičena. Umetniku je le skrbeti, da si izbere tisto, ki je najbolj prikladna izraziti popolni značaj predstavljenih stvari.

Iz tega je tudi jasno, da grdost sama na sebi ne obstoji. Nekateri predmeti so sicer pripravnejši, da postanejo predmet umetniškega dela, ker je njih bistvo bogatejše, raznoličnejše, kot drugi, ki so za umetnika manj porabljeni, ker so, kakor pravimo, banalni. Vendar pa estetska grdost (tu ne govorimo o moralni) ni v predmetu, temveč v izvršitvi. Umetnino imenujemo grdo, ako je red v njej pomanjkljiv ter vsled tega ne izraža dovolj, kar je umetnik hotel ali kar bi moral upodobiti.

d) Tako pojmovanje umetnosti nam more šele prav obrazložiti njen značaj. Namen umetnosti je predstavljati bistvo stvari pod zaznavnimi podobami. Umetnik je torej resnično vivec in pol stvarnika. Pojmi, ki so oživel iz sile njegovega spoznanja, se razvrščajo, rastejo in dobivajo čutne oblike in mi — mi stojimo pred njimi kot pred razodetjem. V kamenu in med barvami in med črkami gori iskra božjega spoznanja in mi, ki gledamo umetnost, smo je tudi deležni, ker jo čutimo v sebi. To je umetnosti moč in slava.

Ksaver Meško:

Mati.

Drama v treh dejanjih.

II. dejanje, 7. prizor.

Tinka, Križnik.

T i n k a zapre duri in stopa molče proti mizi.

K r i ž n i k (ki je strmel nemo in mračno za odhajajočo). Kaj je hotela ta tukaj, gospodična, ta neznosna ženska?

T i n k a (v zadregi). Prišla je malo v obiske. A mame ni doma.

K r i ž n i k. Vem. Videl sem gospo v trgu. Zato sem prišel naglo vun. (Bolj za se). A slabo znamenje, da sem srečal to žensko na tej moji poti.

T i n k a (pokaže na stol, tiho). Prosim, izvolite sesti.

K r i ž n i k. Prosim. (Sede. Je v vidni zadregi; precej svečano.) Za trenutek. Mudi se mi. Zato hočem govoriti naravnost. Upam, da mi dovolite, gospodična?

T i n k a nemo in nalahko prikima.

K r i ž n i k. Odpoklican sem odtod.

T i n k a (tiho). Vem.

K r i ž n i k. Veste? A tako, zato je prišla ona . . .

T i n k a. Nič hudega ni v tem, če mi je gospa povedala, kaj?

K r i ž n i k. Navsezadnje res ne. Tem bolje skoro, ker govorim tem lažje. Vedel bi namreč rad eno: ko uredim vse svoje zadeve, ali smem priti in poprositi pri gospe mami vaše roke, gospodična? (Molk. Križnik zre pričakovaje v Tinko, ki poveša glavo ter razmišlja in se vidno bojuje sama s seboj.)

T i n k a (po daljšem molku odločno). Ne! (Spet molk. Križnik strmi napol razočaran, napol nevoljen v Tinko.)

K r i ž n i k. Ne? — Jasna beseda! A ne vem, ali naj vas zahvalim zanjo ali kaj.

Tinka (z drhtečim glasom, ki ji včasih zastane od notranjega boja in trpljenja). Glejte, gospod, ne morem in ne maram vam lagati! Tudi kakšne dvoumne igre ne maram, zato ne dajem upanja, ki bi ga ne mogla nikdar izpolniti.

Križnik (užaljeno). Torej sem se varal! (Samoljubno in visoko.) Ker zdelo se mi je in laskal sem si, da ste mi bili naklonjeni vsaj nekoliko bolj nego drugim.

Tinka. Ne govoriva o tem, gospod, prosim, kar je bilo ali ni bilo — pozabljeno bodi, pokopano, izbrisano! Vse to sedaj stvari in mojega sklepa ne more izpremeniti!

Križnik (s počasnim, užaljenim glasom). Dobro, dobro, gospodična. Sicer sva na jasnem, a vendar — ali vas smem prositi, da mi razložite vzroke, zakaj me odbijate tako odločno in enostavno?

Tinka. Vzrokov in razlogov želite? Čemu? Brezpomembno je to.

Križnik. Sedaj res brezpomembno! A vendar! Zanimalo bi me. Torej prosim.

Tinka. Če želite, bodi! Celo bolje je morda. Da me ne sodite krivo in se ne srdite brez povoda — dasi se dandanes ne menim več mnogo za sodbo sveta in za prijateljstvo ali neprijateljstvo ljudi.

Križnik. Trpko govorite, gospodična. In zelo resno, prerese skoraj za vaša leta, kar pesimistično.

Tinka. Mislim, da imam precej pravice do tega. Dovolj bridkega sem okusila v teh letih, oziroma v zadnjem času, kakor veste sami. In glejte, mnogo sem razmišljala zadnje čase o prihodnosti; kakšno si naj ustvarim, kako si naj uredim življenje.

Križnik (začuden). Ne verjel bi, da znate tudi vi tako trezno razmišljati in tako resno govoriti. Ne vidi se vam.

Tinka. Glejte, gospod, tudi vi me smatrate za otroka, za punčko. Že to je razlog, da bi vam ne mogla postati žena.

Križnik. Ali sklepate tako, gospodična? A to je napačno.

Tinka. Nikakor! Napačno je le, če jemlje mož deklo, kakor bi si kupil igračko za kratek čas. In žalostno je, če se deklo poniža v to vlogo in sledi možu z zavestjo, da je ne smatra sebi enake in enakovredne.

Križnik. Govorite kakor bi ravnokar študirali Bebla.

Tinka. Ga ne poznam. Mi tudi ni treba. Govorim le, kar mi pravi pamet in srce. In ta mi pravita tudi: Ne moreš dati roke možu, ker je madež na tebi.

Križnik. Na vas? Vi vendar niste zakrivali ničesar, gospodična.

Tinka. Vem. Vest mi izpričuje, da nisem. A glejte, gospod Križnik, tako govorite in me opravičujete sedaj, ko ste snubec. Kdaj pozneje bi govorili morda drugače.

Križnik (vznemirjeno). Kako pridete do takšnih misli in slutenj, gospodična?

Tinka. Saj sem vam povedala, da sem v tej samoti in tihoti mnogo razmišljala o zakonu, o stališču žene do moža. Ko ste me smatrali vi in menda tudi drugi za brezskrbno punčko, ki se zanima k večjemu za kako bluzo, sem se ozirala jaz skrbno okoli sebe in sem motrila svet in ljudi — da imam od očeta to, mi je rekla nekoč mama. A ozirala sem se tudi v se in sem govorila na tihem in na skrivnem s svojim srcem in s svojo dušo.

Križnik. In tako ste prišli do teh zaključkov?

Tinka. Da, tako. Moje mnenje in prepričanje je: Nobeno deklo, ki ve, da je madež na njeni rodbini, ki bi mogel vreči kako senco tudi na njo — če je madež tudi na njej sami, o takih niti ne govorim — naj ne stopa v zakon. Ker ne le lastni grehi se maščujejo nad nami, ne, tudi grehi drugih, ki so šli kdaj blizu mimo nas in so se nas dotaknili vsaj nalahko, celo ti. V zakonu še najhuje! Grehi staršev, bratov, zakonskih mož . . .

Križnik (jo naglo prekine). Prečrno sodite, gospodična.

Tinka. Ne zdi se mi. Le pogledite v življenje! Koliko žen trpi po nedolžnem in se pokori vse življenje za grehe drugih, pred vsem seve za grehe lastnih zakonskih mož.

Križnik (začuden in nevoljen). Isto se lahko trdi o možeh. Kdor izmed nas trpi, trpi navadno zaradi ženske. Ker stara resnica je: Vsak, ki je okusil sladkost žene, trpi bridkost.

Tinka. Ne oporekam. Tudi to je mogoče, celo res je menda. A tudi to je žalostno. (Razmišlja.)

Križnik (po kratkem molku). In dalje, gospodična — ?

Tinka (se predrami iz razmišljanja). Dalje? — Dalje sem mislila tako: Če bi se kdaj možila, bi hotela imeti moža res povsem zase. Ker kaj hočem z možem, ki ga naj prosim vsak dan iznova, s solzami in s sklenjenimi rokami, da naj ne poseda zvečer v gostilnah in me naj ne pušča same.

Križnik. Naravno je to. In zase bi vam lahko zagotovil, da morete biti v tem mirni.

Tinka. Ah, obljudlja vsak! (Križnik se zgane.) — Ne, ne nameravam vas žaliti in ne mislim ravno vas, ampak govorim vobče, kar mislim. Obljudlja vsak. A pozneje! Že teden po poroki pozabijo.

Križnik. Neznačajneži morda.

Tinka. Če jih imenujete neznačajneže, jih je med možmi devetdeset odstotkov.

Križnik (navidezno malomarno, a v srcu zadet). Mogoče. Ne maram se prerekati.

Tinka (kakor bi ga ne slišala). Ker če bi se možila in bi dala možu vse ter bi postala res del njega, izključna, popolna njegova last, bi imela pač pravico pred Bogom in pred ljudmi, da zahtevam od moža isto.

Križnik. Gotovo.

Tinka. Sicer rajši ne možitve! Ker zakon, kjer mož ni popolnoma ženin, z vsem življenjem, mišljenjem in hotenjem — ali je takšen zakon res zakon? Nenaravna zveza dveh duševno popolnoma tujih bitij se mi zdi.

Križnik. A ljubezen združi in zedini vse.

Tinka. Ljubezen gotovo dela čudeže, verujem. Prva je in najmočnejša. A ni dovolj, ni edina.

Križnik. Česa torej še zahtevate?

Tinka. Isto mišljenje obeh! Sicer se mora zakonska vez polagoma razrahljati; in navsezadnje se vse strga in zruši.

Križnik. A v mišljenju se zakonska vendar polagoma prilagodita drug drugemu.

Tinka. V malenkostih menda pač. A še to je nevaren poizkus mislim. A v velikih, važnih, življenjskih rečeh! Ravno v tako važnih kakor je ljubezen sama, ki ju veže.

Križnik. In to bi bilo?

Tinka. Recimo ljubezen do naroda in domovine.

Križnik (malomarno). Ah, to!

Tinka. Da, to! Ker kako naj živita v neskajljenem miru, v dosmrtni ljubezni drug ob drugem mož in žena, ki sta si v tem nasprotna? Če ljubi eden vroče in plamteče, kar drugi omalovažuje, zaničuje ali celo sovraži!

Križnik (ironično). Od župnika imate te prenapete nazore, gospodična!

Tinka. Ne! Od moža, ki sem ga ljubila in spoštovala bolj nego kate-regakoli moža do danes — od rajnega očeta. Res, župnik me je — deloma pač nevede in nehote — utrjeval v teh nazorih; saj je istega in istotako plemenitega mišljenja kakor je bil pokojni oče.

Križnik. Preveč važnosti pripisujete tem rečem, gospodična.

Tinka. Preveč važnosti? O ne! Nikoli si nisem mogla prav misliti zakona med ženo in možem, ki sta si v narodnih vprašanjih nasprotnega mnenja. Srečnega vsaj ne! Ker zakon je vendar, ali bi naj bil, popolna harmonija dveh ljubečih duš, katerih ena se popolnoma pogrezne in izgubi v drugi. Ne?

Križnik. Gotovo!

Tinka. Glejte, ne morete oporekati. In jaz vsaj čutim, da bi ne mogla zatajiti, ne prodati svoje narodnosti nikoli za ognjišče in dom, ki bi mi ju nudil mož drugorodec.

Križnik (z zaničljivim nasmehom). Stotero in tisočero jih stori to. In se ne vznemirjajo.

Tinka. Naj store! A nizko je to! Brezvestna kupčija z najsvetejšim! A kako morejo potem še spoštovati same sebe? Kako jih more ceniti svet?

Križnik. Vajen je tega in molči.

Tinka. To je slabo, po mojem mnenju. — In če pomislim na otroke v takih zakonih! Da bi ti zaničevali, kar bi ljubila jaz! Ali da bi oče podkopaval in podiral, kar bi zidala jaz s težavo v nežnih otroških srcih! Da bi se morala boriti ž njim dan na dan za lastno deco — ne, ne, nikoli!

Križnik (nevoljen, ostro). Predaleč greste, gospodična, v svojih zaključkih. Če ste si slikali življenje z menoj takšno . . .

Tinka (naglo). Rekla sem že, da govorim vobče, ne o vas, gospod.

Križnik. O, razumem! Čudnih misli ste se navzeli v tej samoti, v občevanju s starim župnikom; zelo konservativnih in starokopitnih, da ne rečem kaj hujšega.

Tinka (zateglo). Tako?

Križnik (le z napol skritim sovraštvom in čutno sirovostjo). Če govori župnik venomer o domovini, naj govori! Nima pač ničesar drugega, kar bi ljubil. A ženska, mlado dekle! — Mož je ženi domovina!

Tinka. Mož? Tudi mož, ki žene ne umeva? Mož, ki ljubi skrito ali očitno vse drugo nego žena?

Križnik (srdito, sirovo). Ah, vse to je neumnost! Posebno še ta slovenska domovina! Ta narod robotih kmetov in gorjanskih dekel!

Tinka (naglo vstane). Evo, jaz sem ena teh gorjanskih dekel! In ostanem!

Križnik (še vedno divje in sirovo). Žalibog!

Tinka. Hvala, gospod! Sedaj ste pokazali pač pravo svoje lice.

Križnik. Mora se razburiti človek ob taki . . .

Tinka. Omejenosti gorjanske deklice, hočete reči, kaj ne, gospod? Ni res, v zakonu bi govorili tudi tako? (Križnik zmaje ironično z ramami in se cinično nasmeje.) A glejte, odkrito vam povem: Če bi me udarili v obraz, bi vam odpustila, ker — (se prime za srce) — ker sem vas res ljubila. Sedaj, ko je vse končano, vam povem!

Križnik (povzdigne naglo glavo in jo pogleda presenečen; oko se mu zaiskri od novega upanja; stopi za korak proti Tinki in stegne roke proti njej). Tinka!

Tinka (stopi za korak nazaj). Ne! Ostanite, gospod! Ne bližajte se mi! Saj pravim: Vse je končano! Ker da smešite tako moj dom, narod, ki sem izšla iz njega, in ki vam ni storil nikoli ničesar žalega, prej nasprotno, ne, tega vam ne odpustim ne sedaj in bi vam ne mogla kot žena!

Križnik (zmeden). Saj nisem nameraval . . .

Tinka. Ne, ne bi odpustila, ne pozabila! Zapustila bi brž v tistem hipu vašo hišo, brez slovesa.

Križnik (spet sirovo). Ah, z ženskami naj govori kdo pametno. Upal sem in si laskal, da vas dvignem do svojega mišljenja, če bi mi vračali ljubezen A tako —

Tinka (bridko). Hvala, gospod! Težko delo bi imeli z gorjansko deklo! — A sedaj bo najbolje, da se posloviva.

Križnik. Torej ovenete in se postarate v tej samoti in v tem tesnem malenkostnem ozračju?

Tinka (odločno). Zame je prostorno dovolj in najsi je gorjansko! Z Bogom, gospod! Za vedno! (Se mu nalahno pokloni.)

Križnik (napol sirovo, napol ironično). Pa z Bogom! Oprostite, če sem bil nadležen.

Tinka zre molče mimo njega na duri.

Križnik (se pokloni). Z Bogom! Za vedno, kakor sami želite! (Naglo odhaja, trdo in navidezno zelo ponosno.)

Pravoslav:

Pod Francozom.

Zgodovinska slika.

I.

Jesensko, oktobersko vreme. Kmetje so svoje pridelke večinoma pospravili in zahvaljevali Boga za prejete dobrote. Leto je bilo rodovitno, da že dolgo ne tako. V miru in zadovoljnosti bi ljudje uživali plod svojega truda, mirno in zadovoljno bi sedeli ob dolgih zimskih večerih za pečjo in poslušali pripovedke starih dedov, če bi ne bilo teh grabežljivih Francozov v deželi. A tako? O, le ohrani zase, sivolasi ded, povesti o Turkih, ne bo ti treba ob zimskih večerih zabavati radovednih poslušalcev, ker kar so si nadebudni mladci včasih želeli, da bi prišli Turki, da bi se oni izkazali kot junaki, braneči dom in svoje, to se je v nekoliko drugačni obliki res zgodilo. Turek — Francoz! Koliko razlike? Sovražnika oba, lačna in grabežljiva oba; Turek je privihral, oropal, požgal, pomoril in pobegnil, a Francoz je obsedel! Krade kot sraka, vse mu prav pride. Plačuj davke, velike, neznosne davke, čuvaj podnevi in ponoči shrambo pred uzmoviči! In če ga zagrabiš in ujameš? Začel bo klepetati v tisti preklicani francoščini in te ne bo razumel, če mu pripoveduješ, da je ukradeno tvoje, da nima on sploh nikake pravice do tujega imetja. Nazadnje bo pa začel razgrajati in klicati tovariše na pomoč. Pa ga udari! Ja, potem boš še-le videl vruga! Zaprli te bodo in amen za par tednov! Pa naj človek živi v teh razmerah?! Fantje se skrivajo po gorah in gozdovih, ker se boje priti v roke Francozom, ki bi jih hitro potaknili v vojaške suknje in jih odvedli Bog ve kam; dekleta si ne upajo iz hiš, ker je takoj za njimi kak francoski vsiljivec. So sicer precej lepi ti Francozi v tistih visokih kapah, in tudi brčice pod nosom se jim kaj lepo prilagajo, a kaj, ko so brezverci, Bog večni vedi, kake vere so, saj v cerkev itak nikoli ne gredo! In pa kaj bi rekli oče, kaj mati in kaj še-le brhki mladeniči, ki se sedaj skrivajo po lozah in čakajo prilike, da mahnejo po preganjalcih in sovražnikih, če bi katera od blizu pogledala Francoza in se mu prijazno nasmehnila? Boljše je biti doma in od daleč gledati krepke postave in lepe obleke. Da, da, križ je bil tedaj — pisalo se je leta 1809. — tako živeti, da ne bi prišel v kake nepravilike. Kdo vé, če Avstrijci ne premagajo Francozov. In potem? No, potem boš čutil sovrašтво Avstrijcev, če sedaj hvališ Francoza, čez katerega pa tudi ne smeš zabavljati, vsaj na glas ne.

»Kaj bo, kaj bo?« je stokal komisar Leskovec v Gradcu, ko je moral slišati dan na dan pritožbe čez Francoze. »Še znorel bom, če bo to dolgo trajalo! Streži Francozu, boj se sovrašтва Avstrijcev, sprejemaj pritožbe kmetov, svojih podložnikov, katerim pa ne moreš ugoditi! Oh, oh, to je preveč, še znorel bom!«

Komisar je pisal dolgo v noč pritožbe zoper Francoze, da jih odda višjemu častniku. Našteval je vse znane tatvine, ki so se izvršile v Gradcu in okolici, se jezil nad samim seboj, nad Francozi in Bog vé nad kom še. Proti polnoči je odložil pero, globoko zazelhal in se začel spravljati spat. Naenkrat nastane na dvorišču velik krik in vrišč.

»Kaj pa je, za božjo voljo?«

Leskovec je vzel svečo in hitel na dvorišče. Dva vojaka sta prinesla napol mrtvega tovariša z razbito črepinjo. Častnik, ki je imel nočno službo, je zbudil ves grad. Z vseh strani so se vsuli napol oblečeni, zaspani vojaki in se strahoma povpraševali, kaj je. Častnik se je drl, razbijal, zmerjal vojake, njihovo zaspanost in počasnost. Osuplo so zrli vsi v nezavestnega tovariša in premišljevali, kdo ga je pobil. Kar misliti si niso mogli, da bi to mirno in hlapčevstva navajeno ljudstvo moglo vzkipeti in se upreti oboroženemu tlačitelju. Komisar se je pa ponižno stisnil v kot. Jasno mu je bilo, kaj se je zgodilo. Vedel je že davno, da se nekaj kuha, da ljudstvo ne bo dolgo prenašalo sitnih in grabežljivih Francozov in da se bo vzdig-

nilo zoper nje. Že včeraj mu je pripomnil kmet, ki se je prišel pritoževati, da so mu Francozi pokradli vso perutnino: »Si bomo pa sami pomagali, če ne bo miru!« Ni se dobro šaliti s temi ljudmi! Prenaša nekaj časa, a ko je mera polna, vzkipi in udari, neglede na posledice.

Vojaki so izpirali rano. Počasi se je zavedel. Obvezali so mu rano in ga peljali v sobo.

»Kdo te je?«

Vojak je povetil oči in molčal.

»Govori!«

Častnik je udaril s sabljo ob tla in jezno pogledal ranjenca.

»Neki kmet!«

»Kje?«

»Na koncu vasi, zadnja hiša!«

»Orožje!«

Častnik je odšel v svojo sobo, vzel par nabitih samokresov in se vrnil na dvorišče. Od daleč so stali vojaki in se mu niso upali približati, zakaj njegov obraz jim ni obetal nič dobrega.

»Za menoj!«

Golo sabljo v eni, nabit samokres v drugi roki je korakal pred njimi. Obkolili so hišo, in častnik je vstopil s komisarjem in par možmi. Pri peči je sedel star ded in molil polglasno rožni venec, gospodinja je sedela na postelji in tolažila otroka, ki ni hotel zaspati. S hrupom je vstopil častnik. Žena je prebledela, ded je brezskrbno nadaljeval svojo molitev.

»Tukaj ste pobili nekega francoskega vojaka! Kje je vaš mož?« je vprašal komisar.

»Ne vem!«

»Kaj pravi?« je vprašal častnik v slabi nemščini komisarja.

»Da ne vé, kje je mož!«

»Vprašajte za vzrok poboja!«

»Kaj vam je naredil, da ste ga?«

»Ne vem!«

»Kaj pravi?«

»Da ne vé!«

»Vraga!« Častnik je stopil naprej. »Govori, sicer ti pokažem!« Zaropotal je s sabljo. Žena se je plaho umaknila, ni razumela tujega jezika, a vedela je, da ji grozi. Otroci, ki so se vzbudili, so zaplakali in kriče stegovali roke po mami, pa se zopet skrivali pod odejo, če jih je zadel strogi pogled francoskih vojakov.

Komisar je postal razburjen. »Govorite no, povejte, zakaj ste ga pobili!«

Gospodinja pa je molčala. Stisnila se je k postelji in obrnila častniku hrbet.

»Zgrabite jo!« je zavpil častnik, razjarjen vsled te trme. Dva vojaka sta pristopila in prijela ženo za roke. Zganila se je, začutila je v sebi moč kljubovati tem nasilnikom. Otresla se je Francozov, objela najmlajšega otroka, ki je najbolj vpil in jokal in ga krčevito pritisknila na prsi. Vojaka sta planila nanjo, skušala ji iztrgati otroka in jo s silo odvesti. Otrok je vpil še bolj, drugi so stegovali roke in vriščali, da je bilo joj. Sosedje so se zbudili in pridrli gledat, kaj se godi, a Francozi, ki so obkolili hišo, jih niso pustili blizu. Krik in vik je bil tolik, da se je zbudila cela vas in plaho povpraševala, kaj se godi.

»Mir!«

Ded je planil z zapečka. Njegova sključena postava je vzrasla. Planil je pred svojo sneho, sunil vojaka na stran in zavihljal rožni venec proti častniku.

(Dalje.)

